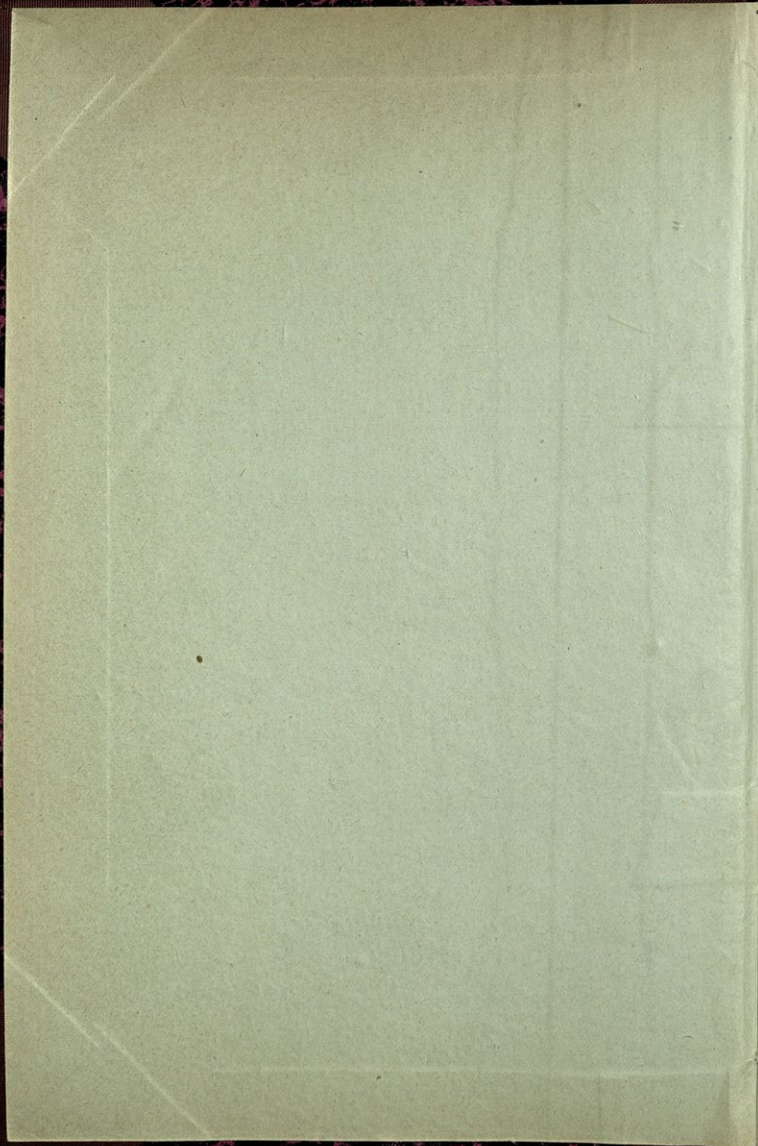
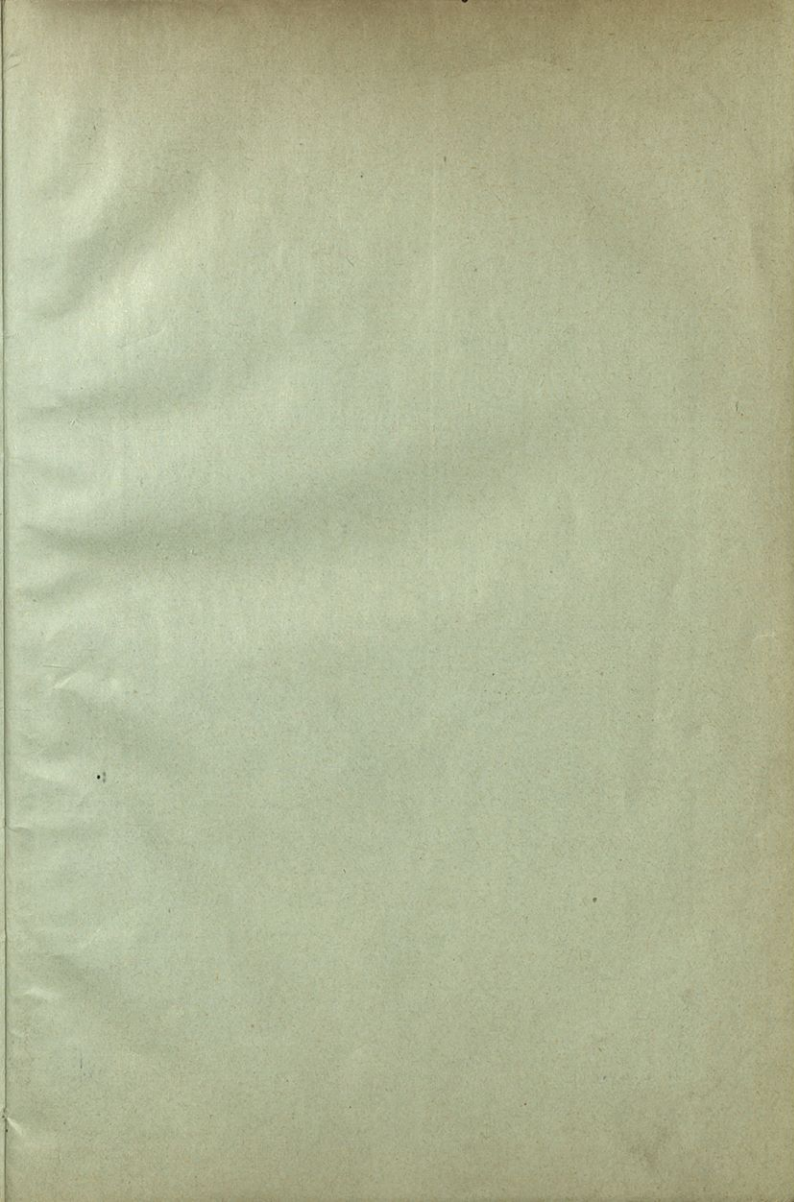
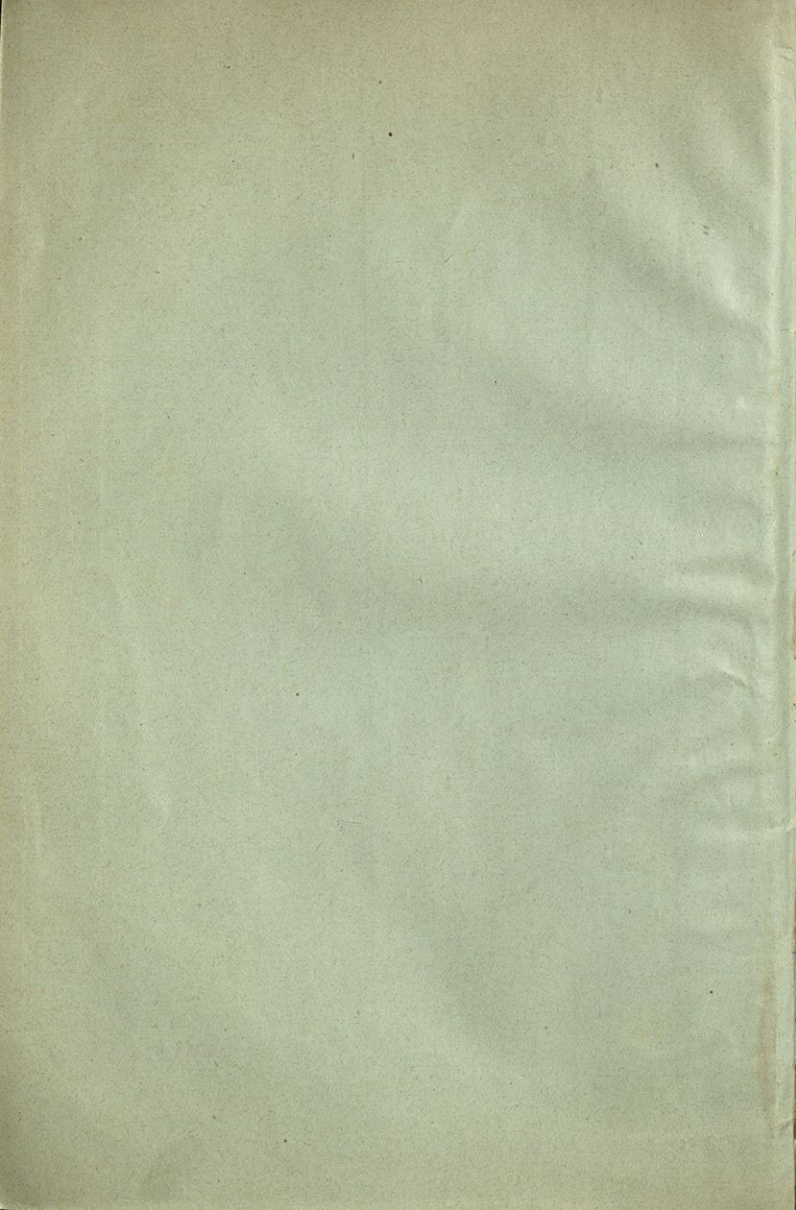

II
C22.157
e

Prof. R. ...

400 in Rev

THE RADICAL
P. H. MASON

GROF RADECKI
C:K: Maršal.

Gedruckt b. A. Kilsman in Graz.

O Č E

*Tauko Ignacij
dijak
Rudolf*

Grof Radecki

C. K. MARŠAL.

Popisal

Fr. Malavašič.

J. Urbančič

Z jeklorezóm.

V LJUBLJANI 1852.

Založil in naprodaj ima Janez Giontini, bukvar v mestu št.

Natisnila Rozalija Eger.

II e, 22.157 e

030037231

Predgovor.

Skorej v vsih jezikih že je slavno življenje očeta Radeckita popisano. Nate ga tudi Vi Slovenci, ki ste tolikrat in tolikrat iz dna svojega serca zavriskali: **Bog živi Radeckita!** ko ste zvedili, kako junaško se je s svojo hrabro armado obnašal, ko ste staremu možu mnogokrat v ljubeznivo obličje pogledali, kterega pogled Vas je sladko sladko vnel, krepko zakričati: **Bog te živi, Radecki!**

Nate, tukaj imate ob kratkim njegovo življenje popisano. Berite ga radi sami in berite ga svojim mlajšim, da bo slavni gospod tudi pri téh

IV

enako hvaležne serca našil, kakor pri Vas: Zakaj on je bil rešenik in varh cesarstva, ko je nesreča od vsih strani nad Avstrio groméla; on je bil jasna zvezda, po kateri smo milo pogledovali v času stisk in prekucij. In ta zvezda je pripeljala Avstrio zopet v zavetje, k moči in slavi!

Jožef Grof Radecki je bil **2. Novembra 1766** v Trebnici na Českim rojen. Kakošne so bile leta njegove otročje starosti, ni znano, kakor se sploh le malo iz prvih lét njegovega življenja ve. Svoje vojaško življenje je začel **1. Avgusta 1784**, katero leto je stopil kot kadet v oklepniški regiment grof Karameli št. **2. 3. Februarja 1785** je bil že podlajtnant, in **11. Novembra 1787** nadlajtnant, v kateri lastnosti se je v létih **1788** in **1789** v vojski s Turki bojeval. Grof Radecki je bil o tej vojski večdel ordonančni oficir pri maršalu grofu Lacy, kateri je bil cesarju Jožefu pridani, ki je sam armadni višji zapovednik bil. V šoli tega moža je Radecki svoj vojaški tek začel, in zdi se, da si je že takrat tega slavnega moža v izgled vzél. Po novim letu **1792** je bil s Turki mir storjen. Pa kmalo vidimo cesarsko armado in z njo tudi našega grofa Radeckita na drugim borišu.

Francozka vstaja (revolucija) je leta **1791** se tako obnašala, da se je dalo kmalo previditi, da se bo tudi v druge dežele razširila in si vse prizadjala, z zvijačo ali s silo njih zadeve zmešati. Ker so se reči huje in huje kazale, sta **7. Februarja 1792** avstrianski cesar in pruski kralj zvezo za brambo svojih dežel naredila. Med tem je cesar **Leopold II. 17. Februarja** umrl in njegov sin **Franc** je za njim cesarstvo nastopil. Ker

Avstria od svoje zvéze s Prusio ni hotla odstopiti, ker ni hotla nehati, se za brambo svojih mej pripravljati, in se sploh nikakor po volji Francozov ni mogla ravnati, je bil njih kralj Ljudovik XVI. prisiljen, 20. Aprila Avstrii vojsko napovedati.

Regiment, v katerim je naš Radecki služil, najdemo še le v bojih lét 1792, 1794 in 1795. Ali je bil Radecki, kateri je 9. Avgusta 1794 drugi ritmojster postal, tudi z njim v vojski ali ne, se ne more z gotovostjo povedati, ker se njegovo ime še le v vojskinih pismih leta 1796 bere.

To leto najdemo grofa kot adjutanta feldcajgmajstra barona Beaulieu, kateri je 17. Marca višje poveljstvo čez armado v Italii prevzel.

Eden in sedemdeset let stari Beaulieu je bil sicer zavoljo njegove hrabrosti, serčnosti in vojaške prebrisanosti slavno znan, pa v tej vojski je imel z mladim, krepkim in premedenim sprotnikom opraviti, in ta je bil Napoleon, prvi general francozke armade. Dasiravno se v tej vojski sreča cesarskim ni dobro kazala, so vunder tu in tam Francoze premagali, in tukaj najdemo Radeckita že zavoljo njegove umnosti in serčnosti od generala Beaulieu pohvaljenega.

Radecki je bil 29. Maja 1796 k pionirjem kot major prestavljen, v kateri lastnosti je v létih 1797 in 1798 pri marsikterih opravilih svojo bistro glavo pokazal.

17. Oktobra 1797 je bil v Kampo formii s Francozi mir storjen in misliti je bilo, da bo pri tem ostalo. Pa že v spomladi leta 1799 je huda vojska svoje černe perute čez Avstrio raztegnila in prisiljen je bil cesar, se zopet z Francozi vdariti. V spomladi tega léta

se je začela vojska. Višje poveljstvo cele italianske armade je bilo do prihoda Rusov, ki so pod maršalom Suvarovom pomagat šli, generalu baronu Melas izročena.

Major Radecki je bil v začetku vojske v Italii, in je postal potem, ko je general Melas 9. Aprila poveljstvo armade prevzel, pri tém general-adjutant. 14. je šla armada pri Valegii čez reko Mincio, in v drugi polovici Aprila so prišli Rusi pod Suvarovom. Preobširno bi bilo vse boje povedovati, v kterih je cesarska armada še pred prihodom Melasa in brez Ruske pomoči premagala. Iz pisanja generala Melasa tistočasnemu predsedniku dvornega vojskeinega zbora, generalu grofu Tige, 26. Aprila 1799 posnamemo to le:

„Da mi bo prihodnje mogoče, povelja nj. Veličanstva, preslavnega dvornega vojskeinega zbora in njega ekscelencie tukajšnjega gospoda maršala naznanovati in spolnovati, moram Vašo ekscelencio prositi, njegovo Veličastvo premoči, da mi bo gospod major in poveljnik pionirjev, grof Radecki kot oberstlajtnant in general-adjutant pridán; zavoljo njegove hrabrosti kakor tudi zavoljo njegovih vojaških védnost mi je že davno znan.“

Perve dni druge polovice mesca Junija so bili kervavi boji, in 19. so bili Francozje na réki Trebii popolnoma premagani.

V svojim spisku o téh bojih piše general Melas med drugimi:

„Majorja in poveljnika pionirjev, grofa Radeckita, kteri je tačas moj general-adjutant, moram zavoljo njegove serčnosti in neplašljivosti, s ktero je svojo službo tako jako opravljal, posebno priporočiti, da se njegovemu Veličastvu, presvitlemu cesarju imenuje.“

Iz druzega pisanja generala Melasa predsedniku

dvornega vojskega zbora dné 27. Junija iz Alesandrie vzamemo to le:

„Gospod major Radecki, kateri pri armadi službo general-adjutanta opravlja, je v téj vojski neprenéhoma svojo vojaško bistrumnost in serčnost kazal, je bil zavoljo njegove posebne pogumnosti pri višjih večkrat pohvaljen in najvišji milosti Nj. Veličanstva priporočen; bitve 17. in 18., zlasti pa 19. t. m. na Trébii so mu nove priložnosti dale, se z izverstnimi djanji posebne milosti Nj. Veličanstva in občnega čislanja armade popolnoma vrednega storiti.“

„Rěci moram Vaši Ekscelencii, da mi je v napravah na borišu, kjer serčni mož svojo umnost pokazati mora, zlo strégel, in da je s svojim izurenim ter jadernim pregledom vsega mojo pazljivost na več reči obernel, kjer je bilo samo mogoče z naglo pomočjó ali nevarnost, ki je že nastopila, odverniti, ali pa z novimi močmi velik dobiček dobiti. Njegove gorėčnosti, s katero je naprej derėće čete (trume), jih peljaje, na najnevarniši mesta spravil, in pri kateri priložnosti je topova krogla konja pod njim ubila, ne morem prehvaliti, in pravično pričo mu moram dati, da je s svojo znano, in njemu vlastno delavnostjo k zmagi zlo pripomógel.“

„Vašo Ekscelencio moram torej milosti prositi, Nj. Veličastvu mojo ponižno prošnjo predložiti, tega, za službo Nj. Veličanstva tako zaslužnega štabnega oficirja z vojaškim redom Marie Terezie, kterega v vsakim ozėru zasluži, premilostivo obdariti, in ga za to blagovoljno priporočiti.“

Dasiravno se to takrat ni zgodilo, nam da to pisanje vunder jasen pogled v prejšno djanje moža, kterega zdaj ves svēt tako sploh časti in čisla.

Major **Radecki** je postal pozneje pri armadi vsled najvišjega sklepa dne 1. Maja 1799 oberstlajtnant in general-adjutant generala **Melasa**.

14. Avgusta je združena avstrianska in ruska armada pri mestu Novi z neizrečeno serčnostjo Francoze premagala. Vsled téga piše general **Melas** o tej bitvi:

„Ne vem, kako in s katerimi besedami bi neprecenljivo hrabrost in pogumnost céle armade, kakor vsih gospodov generalov, štabnih in višjih oficirjev dostojno popisal, in rêči moram, da si je slednji vojak ta, za c. k. orožje tako slaviti dan, ko je bil vsak korak s kervjo zaznamovan, pravico do neumerljive slave in do občnega čislanja pridobil.“

Imenovavši vse tiste, kateri so se sosebno obnesli, piše še dalje: „Zadnjič se ne morem premagati, gospoda oberstlajtnanta grofa **Radeckita**, kateri službo general-adjutanta opravlja, Nj. Veličastvu tim bolj priporočiti, ker sim imel priložnost, tolikokrat se nad njegovo posebno serčnostjo, pogumnostjo in nevtrudljivo délavnostjo čuditi, in je tudi ta dan več dél sam vojake napravil, kako jim je prijéti, sam prijemaje in tako gotovo pomagaje, da smo premagali.“

11. Septembra je šel **Suvarov** v Švajco in tudi potem še **Melas** ni bil nič menj srečin v svojih započetjih in pri vsaki priložnosti vidimo **Radeckita** pohvaljenega, kakor piše **Melas** zopet po bitvi, v kateri so cesarski na reki **Sturi** Francoze premagali (4. Novembra). „Enako moram nevtrudljivega, bistrournega in neprenehoma délavnega gospoda oberstlajtnanta grofa **Radeckita**, kateri si je toliko pravih in bistvinih zaslug o céli vojski nabral, najvišji milosti priporočiti.“ Tudi to

pismo sklène Melas s prošnjo, Radeckitu zasluženo plačilo nakloniti.

5. Novembra je postal Radecki oberst pri pionirjih.

3. Decembra 1799 je sklenil Melas vojsko tistega leta, v kateri so cesarski celo zgornjo Italio z 22 terdnjavami in gradovi v svojo oblast dobili.

V vojski prihodnjega leta 1800 najdemo Radeckita že spét v boju pri Monte Croce pohvaljenega, in v bojih od 19. Aprila do 14. Maja, v katerih so bili cesarski premagavci, je imel dovolj priložnosti, se izkazati.

Vsled cesarskega sklepa 5. Septembra 1800 je bil Radecki k armadi na Nemškim poklican in k oklepniškemu regimentu nadvojvoda Alberta kot oberst postavljen, kjer ga v boju pri mestu Hohenlinden 3. Decembra zopet med tistimi beremo, kateri so bili zavoljo hrabrega obnašanja cesarju posebno imenovani.

Ta vojska s Francózi je terpéla do 9. Februarja 1801, kateri dan je bil v francozkim mestu Lüneville mir sklenjen. 22. Marca so šli Francozje iz cesarskih dežel in cesarska armada je prišla k miru. Regiment, v katerim je bil Radecki oberst, je prišel v Oedenburg na Ogerskim.

Mesca Aprila 1801 se je komisija zbrala, ktera je imela razsoditi, kateri oficirji so se v pretečenih vojskah vojaškega reda Marie Terezie vredne storili. Po pravilih tega reda zamorejo samo tisti z njim poslavljeni biti, „kateri ne spolnijo samo po poštenosti in dolžnosti svoje dolžnosti, temuč se verh tega tudi še s posebno hrabrim djanjem obnesejo ali z modrimi za vojaško réč koristnimi svéti ne le pomagajo, temuč tudi s posebno pogumnostjo té svéte izgotoviti pripomorejo.“

Tudi general Melas je dal v Gradcu 9. Aprila

1801 pričevalo od sebe, v katerim poterdi: „Sadnji oberst in regimentni poveljnik, grof Radecki je celi čas, ko je bil general-adjutant pri armadi v Italii, ktera je bila pod mojim poveljstvom, moje povelja ne le vselej natanjko spolnoval, ampak tudi v vsakim boju s sovražnikom posebno pripomožen bil; zlasti pa zasluži pri bitvah na Trebii, pri Novi in Genoli, v kterih je bistvino k zmagi pomagal, imenovan biti.“

„Ker se je v tej službi enako djavno in z vojaško bistrumnostjo tudi o času, ko mi je bilo po odstópu gospoda generala barona Beaulieu do prihoda gospoda maršala višje poveljstvo italianske armade izročeno, obnašal, spoznam za svojo dolžnost, v poterjenje resnice z nazočim pričevalo, kot znaminje svoje popolne zadovoljnosti tim več dati, ker sim sam mnogokrat prosil, mu križ réda Marie Terezie, ki se mu spodobi, podeliti, in ker mu je vsled ukaza visocega dvornega vojskinega zbora mesca Julija leta 1799 prigotovljen bil, ga presvitlemu cesarju posebno priporočiti.“

Tako vidimo našega maršala že v létu 1801 z rédom za vojaške zasluge poslavljenega, kteri je prvi med vsimi evropejskimi vojaškimi redi.

V letih miru 1801 do 1805 je bil oberst Radecki s svojim regimentom vedno v Oedenburgu. Svojim podložnim prav oče, je gledal posebno, na izobraženje v vednostih in vojaški izurenosti, na ohranjenje tistega tako potrebnega vojaškega duha, kteri edini zamore vsak regiment za junaške déla vnéti. Časten in spoštovan od vsih, ki so iméli z njim opraviti, je védil, si zaupanje in ljubezin svojih podložnih pridobiti in ohraniti, in si je tako stanoviten spominj v zgodbinu tega regimenta postavil.

1. dné Septembra 1805 je postal grof Radecki general-major in je bil kot brigadir v Italio prestavljen.

Komaj en mesec potem, 3. Oktobra 1805, je prevzétni Francoz cesarskim zopet vojsko napovédal, in 18. tistega méscia so se začéli bojevati. Cesarski so sicer pri Kaldieri 31. Oktobra sovražnika premagali, ali na Nemškim so Francozje napredovali in ko se je general Marmont že 8. Novembra s 15000 Francozov zgornjemu Štajerskemn bližal, je dobil Radecki povelje, z regimentom nadvojvoda Karla ulanov iz Italie čez Gorico in Ljubljano v Celje iti, in cesto v Celovec zapréti. Radecki je prišel že 16. v Konjice.

Med tem so Francozje Dunaj posedli, in kakor se je v zgornjih deželah cesarska armada sovražniku vmi-kala, tako se je mogla tudi v zdoljnih krajih nazaj pomikati, in sicer proti Ogerskemu. Radecki je tudi v tem za cesarsko armado žalostnim času povsod in vselej se možaka pokazal. Cesarski so bitvo pri Avsterlicu zgubili in 26. Decembra s Francozi v Prešpurku mir storili.

Mesca Februarja je prišel Radecki kot brigadir na Dunaj, kjer je do leta 1809 ostal.

Nadvojvoda Karl je po nesrečni vojski leta 1805 kot narvišji general marsikaj v armadi popravil. S pokorno, dobro napravljeno in v orožju izurjeno armado je poskusila Avstri sama, brez ptuje pomoči, Francoze med meje zmirnosti nazaj pognati.

10. Aprila 1809 je šla cesarska armada čez reko In. V celim času té vojske, v kateri je Radecki 1. Junija feldmaršal-lajtnant postal in kateri je 14. Oktobra 1809 na Dunaju sklenjeni mir konec naredil, se je Radecki tako junaško obnašal, da se je smél po

pravici za komanderjev križ vojaškega reda Marie Terezie oglasiti.

Mesca Aprila 1810 se je zbral kapitel tega reda, da bi razsodil, komu bi bil po zasluženju ta red podeliti.

Nadvojvoda Ljudevik je rékel v pričevalu, ktero je zavoljo tega pisal: „Ker je gospod feldmaršal-lajtnant grof Radecki v poslednji vojski o času, ko sim bil jez poveljnik pétega armadnega oddelka, pri vsaki priloznosti neprestano djavnost, izverstno serčnost, urno prezornost in osebno hrabrost, zlasti pa 2. Maja pri Welsu razodeval, spoznam za svojo dolžnost, gospodu f. m. l. grofu Radeckitu to očitno pričevalo mojega čislanja dati in njega najvišji milosti Njegovega Veličastva priporočiti, da bi se mu dobro zasluženno častno plačilo naklonilo.“

Nasledek tega pričevala je bil, da je cesar Franc našega grofa za komanderja vojaškega reda Marie Terezie narédil.

V létih 1810, 1811 in 1812 je bil grof Radecki dvorni vojskini svetovavec in poglavar generalnega kvartirmajsternege štaba na Dunaju. Tukaj mu je bila priloznost dana, svojo nevtrudeno delavnost pokazati in svoje želje spolniti, vojaške vednosti v duhu časa obdelovati.

V letu 1812 je Napoleon, potém ko je skorej celo Evropo v jarm sužnosti vtaknil, gnan od nenasitljive lakomnosti, s svojo armado nad Ruse šel. Pa tukaj mu je božja previdnost mejo postavila. Glad in zima sta njegovi armadi grob skopala in z majhnim ostankom armade je nazaj na Francozko pribežal. Pa še enkrat je hotel svojo sréčo poskusiti in že v začetku spomladi 1813 je stal z novo mlado armado zopet pripravljen.

Pruski kralj se je že s ruskim cesarjem zedinil, in še enkrat se je Napoleonu zvezda sreče zasvetila. Zakaj s svojo novo armado je Pruse in Ruse 2. Maja pri Licnu, 21. in 22. pa pri Baucnu premagal.

Avstrianski cesar je med tem na Českim močno armado pripravljeno imel, in grof Radecki je bil že 14. Maja kot poglavar general-kvartirmojsterskega štaba iz Dunaja k nji poslan.

S pripomočjo avstrianskega cesarja so se 4. Junija za šest tednov pomerili. Avstrianskemu cesarju je bilo osvobodenje Evrope čez vse na sercu. Dasiravno je imel za vojsko pripravljeno armado, je vunder poskusil, sovražne dele mirno spraviti. Ker pa Napoleon ni hotel tega dobrega namena spoznati, je pristopil avstrianski cesar, vdavši se v želje armade in naródiv, k Prusom in Rusom in je napovedal Napoleonu vojsko.

30. Avgusta so bili Francozje pod generalom Vandame popolnoma premagani in Radeckitu, kot poglavarju general-kvartirmojsterskega štaba, se ta slavna premaga pripiše.

V veliki bitvi v dnéh 16., 18. in 19. Oktobra so bili Francozje pri Lipsku nazadnje tepeni in iz Nemškega izgnani. V natisnjenim popisu te bitve je tudi Radecki omenjen. Po tem, ko so vsi poveljniki imenovani, se bere: „In poglavar general-kvartirmajsterskega štaba, feldmaršal-lajtnant grof Radecki si je s svojim umnim obnašanjem, s svojo nevtrudeno delavnostjo in izverstno hrabrostjo v tej bitvi posebno hvaležnost domovine pridobil.“

Spoznávši velike zasluge, ktere si je naš Radecki ta dan pridobil, mu je podelil cesar Franc veliki križ avstrijanskega réda sv. Leopolda, ruski cesar

Aleksander ruski red sv. Jurja 3. razreda, katero poslavljenje mu je tim bolj po zasluženju šlo, ker je prav za prav Radecki načert za to veliko bitvo naredil. Pa tudi med ranjenimi najdemo tukaj f. m. l. Radeckita.

Neposredni nasledek te premage je bil, da so bili Francozje potem, ko so bili še 29., 30. in 31. Oktobra pri Hanau tepeni, čez reko Rajna spodeni in 9. Novembra čisto iz nemških dežel pomedeni. Združene avstrianska, pruska in ruska ter druge nemške armade so podile sovražnika proti Parizu, katero mesto se je 31. Marca 1814 zjutraj ob dveh podalo. V mnogih bitvah do té dobe beremo marsiktere pohvale našega Radeckita.

7. Aprila je podal Napoleon premažnikom svoje odstopno pismo in je šel 20. tistega mesca na otok Elba, kateri mu je bil za prihodnje prebivališče odmenjen.

Tako je bila silna vojska končana in vse se je nadjalo, da se ne bo kmalo vernila. Na Dunaju so se evropejski oblastniki zastran obravnave evropejskih zadev posvetovali, kar se je zaslišalo, da je Napoleon 26. Februarja 1815 otok Elba zapustil in 1. Marca na Francozko pribrodil, se te dežele polastit, in kralja, kteremu so premažniki francozko kraljestvo zopet izročili, in s kterim so oblastniki mir sklenili, spodrniti.

Grof Radecki je bil 14. Junija 1814 za oglednika avstrianskih čet na Ogerskim izvoljen; ko se je pa cesarska armada pod poveljstvom maršala kneza Schwarzenberga na Rajni zberala, je bil zopet kot vodja generalnega štaba pri nji postavljen. Pa kmalo je bil sovražnik zopet premagan in 15. Novembra 1815 je bil drugi pot v Parizu mir sklenjen.

Grof Radecki, kateri je dobil 22. Junija t. l. na-

slov c. k. skrivnega svetovavca, je dobil v tej vojski veliki križ reda z imenom „Zähringen-Löwen-Orden“ od velikega vojvoda Badenskega, veliki križ francozkega reda sv. Ljudevika in veliki križ hanoveranskega guelfenskega reda ter počastni meč hrabrosti od ruskega cesarja. Prišel je kot divizionar v Oedenburg, kjer je do leta 1818 ostal.

12. Decembra 1818 je bil v tajisti lastnosti v Budo prestavljen, in je opravljal ondi od leta 1821, kot najstari feldmaršal-lajtnant službo namestnika deželnega vojaškega poveljnika

Vsled najvišjega sklepa dné 18. Februarja 1829 je bil Radecki na stopnjo generala konjištva povzdignjen, in je v svoji prejšni lastnosti v Budi do 24. Novembra ostal; ta dan pa je bil kot poveljnik terdnjave v Holomuc na Moravskim poklican.

26. Februarja 1831 je bil Radecki k armadi v lombardo-benečijskim kraljestvu prestavljen in 23. Novembra t. l. je prevzel poveljstvo te armade namest generala konjištva, grofa Frimonta, kateri je bil kot predsednik dvornega vojskega zbora na Dunaj prestavljen. Tukaj se je djavnosti in vojaški umnosti našega maršala kakor v ozéru uprave tako tudi sploh v obdelovanju armade, ktere poveljnik je bil, širok obzor odperl; tukaj mu je bilo polje izročeno, v katero je seme vsejal, ki je s časom tako krasen sad obrodilo. —

Leta 1820 je avstrianska armada v kratkim času italiansko revolucio zadušila. Ko se je mesca Julija 1830 tudi na Francozkim vnéla, so njeni prijatli in razširjevavci, kakor navadno, tudi na Italio zaljubljeno pogledovali. Avstria, ktera je poroštvo za pokoj v Italii prevzela, je mogla pripravljena biti, vsako poskušnjo, mir

dežele kaliti, koj v začetku zadušiti. Bolj in bolj se je kazalo, da tudi v Italii ne bo brez nepokója. Ognjiše revolucíe so bile manjše italianske dežele, poséбно rimska. Da bi v svojih deželah mir ohranila, je poslala avstria večjo armado tje. Kmaló so bili tudi v tej revolucíi njeni začétniki razkropljeni in tako je bila tudi ta kmalo zadušena, ktera je, ako bi je avstrianska armada ne bila tako krepko prestregla, protila, za mir in pokoj cele Italie nevarna postati. Opomnili smo téh dvéh revolucíj lé za to, ker so se iz nji prigodki izsnovali, od kterih bomo kmalo obširneje govorili in kteri so bili prav za prav lé nadaljava revolucíj let 1820 in 1830.

Ko je grof Radecki poveljstvo armade v lombar-do-benečijskim kraljestvu prevzel, je obstala iz 104500 mož s 5200 konji.

Vojak se mora v času mirú za vojsko obdelati. Kdo drug pa zamore bolj učenik mlade, od najbolje volje navdane armade biti, kakor tako visoko spoštovan in slaven vojak, kteri je v vojskah se postaral in kakoršnega je italianska armada za svojega poveljnika iméla?

Koj v začetku je skerbel Radecki za spopolnjenje v taktični gibljivosti in djavnim izomikanju svoje armade, kakor tudi za primerno preuredbo uka v vadbi, ki je bil od leta 1806 predpisan in se za tačasno vojskovanje več ni podal. Zavoljo tega je spisal Radecki 1833 nov uk z svojim jakim prijateljom, sadanjim poglavarjem generalnega štaba, f. m. l. baronom Hess.

Tega uka se je armada v zimskim času v šoli učila, spomlad pa je v vadbah pokazala, kako in koliko se je naučila. Povsod se je Radecki sam prepričal, kako armada napreduje.

Vsako jesen je armado k velikim vadbam zbral in sicer na taci krajih, kjér so bile rés vojske. Perva taka velika vadba je bila méscia Oktobra 1834 med rékama Adiža iu Minčio. Vikši oficirji vsih narodov so prišli k takim vadbam, in čudili so se nad avstriansko armado in nad njenim poveljnikom. Postaviti moramo tu sim tudi še občno povelje maršala Radeckita, ktero v to dobo spada, in ktero nam je priča, kako je prigodbe v Italii sodil, in pa tudi, kako si je vedil serca svojih podložnih prikupiti. Od besede do besede ga tukaj zapišemo:

„Z velikim veseljem in z veliko dovoljnostjo sim se iz téh, zdaj dokončanih jesénskih vadb prepričal, kako armada v svojim taktičnim omikanju napredje. Čete vsih orožij so se v pridnosti, pazljivosti in stanovitnosti prekositi skušale; zakaj dobro spoznam, da so bile te vadbe težavne in da so mogli vojaki se marsičesar vanati. — Slednji vojak, kateri svoj stan ljubi, bo korist spoznal, ktera mu je za njegovo omiko iz tega izrastla, in v tej vésti mora plačilo svojih prizadetev najti, ktere mu je bilo premagati. — Samo tako je mogoče, dobro armado za vojsko obdelati, ktera je prvi namen vojske. Na ravnih prostorih za vojaško vadbo, na kterih ni nikakoršnih težavnost se ne more resna podoba vojske v resnici in s koristjo pred očí postaviti, in slednji, še tako dober uk malo pomaga, če ni djaven. — Zahvalim se vsim generalom, vsim štabnim in višjim oficirjem za gorečnost in delavnost, ktero so to poletje pokazali, in s ktero so mi tako pomagali, moj namen doséči. Zahvalim se vsim podoficirjem in vojakom za njih pridnost, dobro voljo in pazljivost, ktero so v vsaki priložnosti pokazali, svoje dolžnosti spolnovaje. — Od dné do dné

čutim bolj in bolj neizrečeno milost, katero mi je Njegovo Veličanstvo skazalo, ko mi je poveljstvo tako hrabre armade izročilo. Vodja take armade pričakujem vesel vsega, kar pride. — Dremlje nej v prihodnosti časa, kar koli hoče: pokoršina in zvetost do cesarja ste najlepši čednosti vojaka, in nobena armada svetá nej nikoli avstrianske v téh réčeh ne prekosí. Temu smem z mirnim sercom porok biti, ako tiste pogledam, katerih poveljnik biti imam čast. Opomnim čete, v enaki pridnosti in stanovitnosti svoje dolžnosti spolnovati: čas bo prišel, da bomo sad naših prizadevanj pridelali. —

9. Decembra 1831 je postal grof Radecki po smerti angležkega kralja zopet prvi lastnik 5. huzarskega regimenta, kateri je bil **20. Junija 1834** sardin-skemu kralju podeljen. Ta regiment je bil do mesca Maja **1838** tako imenovan, od tistega časa po bo ime našega častitega maršala obderžal.

Mesca Februarja **1832** je dobil Radecki véliki križ sardinskega reda sv. Mavricia-Lazara, in v Decembru **1833** véliki križ parmezanskega reda sv. Jurja.

V pomladi **1836** je bila italianska armada pomanjšana, in ostalo je samo **27700** mož in **2550** konj v tej deželi, razun **34400** mož in **1290** konj, ki so spadali pod italiansko generalno poveljništvo.

Vsled najvišjega sklepa **17. Septembra 1836** je postal grof Radecki maršal.

S prav blagovoljnim ročnim pisanjem **14. Septembra 1838** je prejel maršal grof Radecki od Njegovega Veličanstva, cesarja Ferdinanda I. red železne krone prvega razreda, potem v Septembru tajistega leta od sardinskega kralja red sv. Anunciate; v Prosencu **1839** veliki križ papeževega reda sv. Gregorja, v Aprilu

1839 ruski red sv. Andreja prvega razreda in viteški križ reda belega orla, v Decembru 1845 kinč v briljantih ruskega reda sv. Andreja in mesca Avgusta 1846 lukežki vojaški red sv. Jurja prvega razreda. —

Prišli smo zdaj do prigodkov v létih 1848 in 1849 v lombardo-benečijskim kraljestvu, kateri nam maršala grofa Radeckita v njegovi céli visokosti pokažejo. Ta doba nam pričuje, kako vojaški duh vodja tudi na njemu podložne čete preide; kako se taka armada z zaupanjem v njegovo umnost voljno voditi dá in iz ljubezni do cesarja, iz spoštovanja in ljubezni do njegovega namestnika pri armadi, spodbadana od njegovega izgleda, s pravo junaško serčnostjo in zaničevanjem smerti se vsaki nevarnosti naspróti postavi, vsako težavo, vsako nezložnost z možko voljnostjo rada in veselo terpi za ohranjenje cesarstva, za varovanje in pomnoženje stare slave in stare časti armade; kako si prizadeva, si spoštovanje svojega učenika in vodja pridobiti, da bi mu pokazala, da seme, katero je sejal, ni na nerodovitno zemljo padlo, temuč da je pod njegovim vodstvom in v njegovi skerbnosti najlepši lavorjev venec obrodilo.

Kaj je Radecki tukaj storil, bo v bukvah zgodovine med vsimi djanji njegovega dolzega in slavnega življenja na prvem mestu zapisano stalo. On je zvezda vodnica, po kateri je armada že davno préd temi prigodki polna zaupanja pogledovala, in slednji je bil terdno prepričan, da zamore armado lé k slavi, časti in zmagi peljati.

24. Februarja 1848 so Francozje svojega kralja pregnali, in v novič so svojo deželo v republiko prédé-

lali. Gotovo pa je za to najmanj del prebivavcov Pariza vedil, kakor se tega, razun tako imenovanih demagogov, v deželi nobena duša ni nadjala. Da pa taka silna prememba ne bo ostala, brez da bi je tudi druge dežele ne čutile, je bilo previditi. Da bo pa italianske nedovoljneže na noge spravila, je bilo iz mnogih zabavljanj, ki so se tačas v Italii očitno godile, in katerih se dež so bile zopet manjše italianske dežele in zlasti Rim, je bilo gotovo misliti.

V lombardo-benečijskim kraljestvu, katero je bilo, kar je pod cesarjem, tako obogatelo, kakor nikoli pred, sicer punta niso tako očitno pridigovali, ker so se močne armade bali. Rés je, da so se dostokrat razperli, včasi tudi na cestah spopadli, pa sploh je bilo vunder še pokojno; tako pokojno, kakor na morju pred viharjem. Tim obertniše so pa izposlanci na skrivnim vse si prizadevali, da bi ljudstvo šuntali, dokler bi pripravna priložnost prišla, se očitno vzdigniti. Gotovo je, da so tudi udje italjanske propagande na Dunaju k temu pomagali.

13. Marca so se na Dunaju spuntali, in cesar, kateri je prošnje svojega ljudstva, ki je bilo v vsih narodih tukaj namestovano, voljno uslišal, je dal 15. željeno ustavo (konstitucio), svobodno tiskarstvo in narodno stražo. Kar je dobrotljivi cesar iz lastnega nagiba dal, kar bi bilo imelo želje vsih vpokojiti, kar bi bilo imelo vse narode cesarstva bolj pobratiti, to je bilo v lombardo-benečijskih deželah znaminje vstaje, je bilo propagandi priložnost, po kateri je hrepenela, se pokazati v svoji celi podobi in v očitni vstaji zoper svojega kralja meč potegniti.

Tode gotovo smémo réči, da se je tudi le majhno

kardelo za celo ljudstvo oglasilo, katero je večji del prebivavcov šuntalo in nazadnje s silo naganjalo, ko so se prebrihtali, da se hoče to kardélo njih poslužiti, da bi svoj namen doséglo. Lé ostudno obnašanje sardinskega kralja Karla Alberta, le peklena propaganda v Rimu in nedovoljni bogatini so zamogli tako sréčno deželo k nezvestosti in k nehvaležnosti zapeljati.

Kar je cesar 15. Marca na Dunaju dovolil, so zvedili v Milanu 17. zvečer in 18. zjutraj je bilo na vsih vogalih nabito. Namest da bi ljudstvo, katero je bilo po Dunajskih prigodkih še bolj razkačeno, vtolažila, je bila ta novica znamenje k vstaji. Z več kot 3000 ljudmi je terjal mestni poglavar od vlade, da naj vse ljudi izpusti, kateri so bili zavoljo političnih verižb zaperti. Ker se to ni zgodilo, so se Milančanje sploh zdvignili.

Maršalu grofu Radeckitu je bilo že préd večkrat rečeno, da se bo 18. punt vnel. On je imel pa armado lé pripravljeno, če bi ga deželna gosposka pomoči prošila. Ljudstvo je bolj in bolj vkup derlo in vrélo, in maršal, kateri je bil ravno v svoji pisarnici, ko je vihar zabučal, je bil prisiljen, se v Kastél vmakniti, da bi ga ljudstvo ne zajélo. Od hipa do hipa so bile sporočila žalostniše, vse vélike ceste in ulice so bile zagrajene. Maršal je ukazal vojakom, se pripraviti. Med tem so puntarji slabo stražo pri poslopju deželnega poglavarja večdel pobili; ljudstvo je poslopje oropalo, nekaj pisem raztergalo in poglavarjevega naméstnika, grofa O'Donela vjetega odpeljalo.

Maršal Radecki je ukazal generalu Wohlgemuth, kateri je bil vojašk poveljnik tega méstnega déla, zagraje vzéti in poslopje zopet obstaviti. Med tem se je boj v célim méstu vnel; iz okenj so na vojake streljali

in kar so iméli, kamnje, vrelo olje, krop i. t. d. na-nje metali. General Rath, ki se je v mesto podal, da bi prostorje pred škofijsko cerkvijo, poglavarjevo poslopje in druge cesarske hiše obstopil, se je mogel za vsako zagrajo (barikado) bojevati; vojaki so jih vzéli vse in so prišli, kamor so bili naménjeni. Večer je prišel, boj na cestah, ali prav reči, streljanje na cesarske vojake je že šest ur terpelo, ko je grof Radecki sklenil, mestno hišo, nej velja kar koli, vjéti, začasne vladarje, če bo lé mogoče vjéti in tako puntu žile spodvézati. Šteri ure so se cesarski z vstajniki terdo bili. Nazadnje, ko so bili skoraj vsi vojaski tesarji, katerim je bilo naročeno, vrata razsécati, ubiti ali ranjeni, je bilo mogoče z dvanajstniki t. j. topovi, kateri 12 funtov težke krogle izstreljujejo, in ktere je bilo težko v vozkih ulicah rabiti, vrata razstreliti in poslopje vzéti. Več kot 250 so jih vjéli, med kterimi jih je bilo več slovéčega iména. Ti ljudje in orožje, ki je bilo tukaj shranjeno, so bili v kastél odpeljani.

Maršal Radecki je imel terden sklep, nej velja kar koli, Milan obderžati, in mesto bombardirati, če bi vstajniki ne nehali, se bojevati.

Berzoposle (kurirje) je hotel v Verono poslati, pa to storiti, mu ni bilo mogoče, ker na poštah ni bilo kónj dobiti.

19. zjutraj so se začéli v začetku posamezno, potem v célim méstu streljati. Vojaki se niso dali vtruditi, dasiravno so toliko prestali. Čuditi se je bilo nad njihovim duhom. Da bi véči moč dobil in četam nekoliko pokója dal, je Radecki bližnje bataljone k sebi poklical. Vse ceste so bile zagrajene, ali serčnost vojakov jih je kmalo poderla. Začasna vlada se je v hišo grofa Bo-

romea preselila; maršal je sklenil, to hišo v pozni uri vzeti. Namen je imel, s tem, vodnike punta vjéti in tako sovražniku moč oslabiti in pa tudi najimenitniše može Milanske v svojo oblast dobiti, da bi mu bili poróki za pokoj mesta.

Prisiljeni so bili ta dan, meso, kar ga je bilo za vojake treba, z večjimi vojaškimi oddélki priskerbéti. 18. in 19. ponoči je lilo iz oblakov, kakor če bi se bili oblaki vtergali, po dnévi 19. se je pa razvedrilo.

Maršal je imel doslej upanje, mesto vgnati, brez da bi ga bombardiral; samo v zagraje in na najnevarniše kraje je dal s topmi (štuki) streljati. Bal se je pa vunder védno, da mu ne bo družega storiti. Sklenil je torej, ponoči vojaške oddélke v kasarne potegniti in samo večje vladne poslopja obstavljene pustiti; ako bi se pa boj zopet vnel, storiti, kar dolžnost velí.

Med dnévom je prejél maršal žalostne novice iz Padove od generala d'Aspre in iz Benedk. Dalje je zvedil ta dán tudi, da na piemontežki meji tabore (šance) delajo.

O tem, ko je maršal sklenil, piemontežko mejo obstavljeno pustiti, kakor je doslej bila, je pét novih bataljonov k njemu pritisnilo, da bi 20. boj z novega začél. Bili so se tudi ta dan silno zlobno in na obéh straneh jih je mnogo padlo.

Milansko mesto je bilo kakor obsedeno. Ne sto, jezero zagraj je česte jezilo in puntarji so v svojih zapóčetbah umnost in derznost razodevali, ktera je óčitno kazala, da so vojaško učene glavé vodniki vstaje. To ljudstvo "govori Radecki v svojim pisanju, se je čisto spreverglo; zloba je vsaki stan, vsako starost, vsak spol vžgala.

20. zjutraj je vzél Radecki vso vojašino iz mesta v kastél, samo v kasarnah, do katerih je bilo mogoče priti, jih je pustil nekaj. Enako so bile vse mestne vrata v oblasti vojakov, in generala Wohlgemuth in Clam sta ostala še na svojim mestu. Tako je bilo mogoče do vrat priti. Nazadnje pa nič več ni mogoče bilo znotraj mesta vojake pustiti. Vselej je bilo treba se biti, kadar so jim hrano peljali ali druge namest njih poslali. Posamezni prigodki v tem boju so bili neznani, nekaj pa ni bilo časa, jih v tem hipu povedati. „Ene reči pa“, tako piše Radecki, „ene reči pa ne morem zamolčati, to storiti me moje serce sili. Nad mojimi vojaki se je resnobno čuditi, več storé, kakor je mogoče, in ostanejo dobre volje, dasiravno že šteri dni v prestrašnim vremenu, še nikakoršnega počitka niso imeli. Serce mi hoče skorej počiti, da se taka serčnost ne more z odkritim sovražnikom mériti.“

Med tem so se ptuji konzuli prizadevali, Milan bombardiranja obvarovati, in za tri dni so se imeli vpokojiti, kar bi bilo vojakom po nečloveškim kretanju prav dobro došlo. Slišalo pa se je, da se piemontežka armada bliža; vpokojili se tadaj niso in z novega se je boj vnel. K temu se tudi iz dežele nič dobrega ni slišalo; cela dežela se je zdvignila in kmetje so povsod orožje v roko vzéli.

Marsal je sklenil, vse vojake iz okoljnih krajev k sebi potegniti in tako Milan od vsih strani prijeti. Pa povsod je bila zveza z unanjimi mesti razderta, posamezne ordonance so postrelili ali polovili, večji oddelki so na nepremagljivo oporo zadéli na pregrajenih cestah in seliših; na ogleduhe ni bilo misliti in tako je bilo vsako započetje brez téka. Kruha je bilo le za nekaj dni še

in pekarijo so mogli lé z vednim bojem še ohraniti. Mesa in soli so pač še dobivali, pa tudi ta pomoč jim je kmalo pošla; če so hotli do hramov za živinsko kermo priti, kateri so bili na obmestnih taborih, so se mogli vselej bojevati. Tako je bil maršal, dasiravno je povsod premagal, vunder v žalostni sili, lakoti odjenjati.

21. je zvedil, da se piemontežka armada na Ticinu zbera in da so prostovoljne druhali že čez to réko prišle. Od Švajcarske meje, posebno iz Valtlina, so se oboroženi kmetji čez planjavo vsuli; slišalo se je, da jih je kakih 10.000.

Tako so stale reči, ko je maršal spoznal, da mu ni dalje mogoče v mestu ostati. Ukazal je tadaj eni brigadi, ktera je bila v Magenti, in drugi, ktera je v Saroni stala, in s ktérima je bila zveza še odper-ta, k njemu v Milan pritisniti. Med tem se je pa v mestu bojeval. Generala Wohlgemut in Clam sta v ohranjenje zvéze vse poslopja ob jéži s topovi poderla. Več njih je bilo z vibro vzétih.

Ker je imel maršal mestne vrata vedno v svoji oblasti, je bilo puntarjem nemogoče, od zvonaj v mésto kaj dobivati, kjer so že funt mesa z goldinarjem plačevali. Enako je pa tudi armadi živež pošel. Silno vtrudeni so bili vsi, in vunder je ostal duh teh hrabrih čet nevklonjen.

Strašen je bil sklep, pa Milan je mogel zapušen biti. Cela dežela je vstala, za herbtom je imela armada Piemonteze; vse mostove so Italiani lahko razderli, in cesarski niso iméli lesa, jih zopet narediti; enako jim je vóz in živine manjkalo. Kaj se je zadej za armado godilo, je bilo popolnoma neznanó.

Maršal je torej sklenil, čez Lodi se nazaj vmak-

nit, da bi se večjih mest ognil. To se je v noči med 21. in 22. zgodilo. V petih razdelkih je šla armada iz mesta. Čez mestno ježo iti, je bilo najhuje; zakaj vlak je bil silno velik, ker se je mnogo deželskih in vojaških urednikov (beamtárjev) armadi v varstvo podalo, in kateri se niso mogli serditosti razkačenega ljudstva prepustiti.

Generala Wohlgemut in Clam sta branila pot. Brigadi Maurer in Strassoldo ste pritislile k marsalu. Blizo vrat Porta Tosa in Romana je stalo vse v plamenu. Prav po sreči so prišli iz mesta. Vse čete so bile o mraku na orožnim prostorju, nagosto zbrane; v kastelu je ostala posadka, in na stranah so množni tirrelérji čete branili. Dasiravno je bila množica tolikošna, se ji je vunder pot urno odsedala. Pri mestnih vratih Porta Comasina imenovanih, so ji hotli se opreti. Pa vojaki so vsako oporo serčno premagali. Po polnoči so posledni z jež odšli. Na cesti proti Lodi je bilo mnogo zagraj in cesta je bila na nekterih krajih prekopana. Tisti déli armade pa, ki so šli naprej, so trumi pot poravnali.

23. so prišle čete pred mesto Melegnano. Prebivavci tega mesta so se prederznili, terjati, da bi orožje položila, in so kot parlamentérja tje poslanega polkovnika grofa Vratislava v Kastel vjetega odpeljali, mu s smertjo žugaje. To zvediti, je ukazal marsal zdajci tope pripeljati in goreče mesto vihroma vzéti. Terdnega kamnitega mosta puntarji niso mogli razdreti; za to so ga silno zgradili. Strah, kterega je nesreča mesta Melegnano po deželi razširjala, je imel nasled, da se pozneje armadi nikjer več niso v bran postavili.

Nadvojvoda Ernest je mesto Lodi berzdal, tako, da je mogel maršal Radecki brez ovére čez reko Ado z armado iti. V Melegnani je en dan obstal, da so se silno vtrudeni vojaki nekaj časa počili. Maršal je imel namen, se ta stran Ade postaviti, vse čete, kolikor jih je bilo mogoče k sebi vseti, |se z zadaj ležečimi terdnjavami v zvezo postaviti in potem Milan v novič prijeti.

Med tem so tudi v Benedkah zvedili, kaj se je na Dunaju zgodilo. Z glasnim veseljem so sprejeli Benečani té novice. Le majhno, od izposlancov propagande šuntano kardelo je poskusilo, republiko oklicati, zavoljo tega je mogla vojašina na noge stopiti. Ali 22., ko so zvedili, kaj se je v Milanu zgodilo, so se zapriséženci z delovci zopet zdvignili in ondašnji regimenti so mogli, gerdo izdani, mesto in njegove terdnjave zapustiti. V Vidmu, Trebižu (Treviso) in Vincenci so tudi republiko oklicali in tako se je tudi ta del dežele, od puntarjev podšuntan zoper svojega gospodarja in kralja zdvignil.

Ko je maršal zvedil, da so Benedke odpadle, da so se mogli cesarski iz Brešie vmakniti, in da so vojaki v Kremoni s puntarji potegnili, se ni dal njegov namen več izpeljati in od stave na Adi je mogel odstopiti.

25. je zvedel maršal Radecki v Kremoni, da se je polkovnik Benedek iz Pavie poredno vmaknil, in je vказal, že napol razpadeni grad v Piačenci zapustiti, da bi bil tako tri bataljone s trémi bateriami k sebi potegnil.

Armada je prišla 30. v mesto Montechiari. Da bi še terdnjavo Mantovo rešil, je odpravil maršal že

popred brigado Wohlgemuth tje. Ukazal je tadaj prvemu armadnemu oddelku, na reki Minčio se vstaviti, in močno avantgardo na višine poleg mesta Lonato postavši je šel v Verono, da je armado v red djal.

6. Aprila so prvi pot cesarski na Piemonteze zadeli. Ker ni bilo dosti zanesljivih oglednikov, je ukazal poveljnik Mantove po Radeckovim povelju proti mestu Macaria četo poslati, zvedit, kako Piemontezi stojé. To je bilo polkovniku Benedeku naročeno. Ta je imel pa namen, Piemonteze prepasti. Ker je pak nek kmet strelil, se to ni moglo zgoditi. Pa vunder je Benedek v Macario prišel, 10 piemontežkih dragonerjev in 13 konj vjél, hiše vihroma vzél, iz katerih so na cesarske streljali, in je Piemonteze čez reko Oglio zapódil.

7. je ukazal maršal proti mestu Revere ogledbo napraviti, v katerim je bilo za več rimskih vstajnikov kruha napovédanega.

Stari maršal je bil sploh z njemu lastno delavnostjo in s svojo skušeno umnostjo skerben, Peškiero in Verono z živežem preskerbeti, in toliko moči pokazati, kolikor jo je bilo za krepko ohranjenje dežele ob Minčiu potreba. Tako pripravljen je pričakoval maršal, kadaj se ga bo sovražnik lotil, in že takrat se je dalo za gotovo misliti, da bi, ako bi se sovražnik lotil, od naše nadušene in vterjene armade odgnan bil.

8. zjutraj ob 7 uri je prišel sovražnik, kakih 8 do 10 jezér vojakov močan od Marcarie pred Goito. V tem mesticu je bila ena sama kompania 4. bataljona cesarskih strelcov pod stotnikom Knezičem. Ostank Wohlgemuthove brigade je stal na levim kraju Minčia. Koj se je hudo streljanje začelo, in sploh se terdi,

da so se naši strélci (jagri) jako deržali. Sovražnikov je bilo res v boju kakih 3 do 4000. Večkrat so poskusili Goito z vihro vzéti, pa vsaki pot so bili nazaj pognani. Zdaj pa jih je nek višji oficir še enkrat nape-ljal. Sovražnik je streljal s trémi bateriami, kterim so naši eno samo nasproti postaviti mogli. Boj je žé sko-raj štéri ure terpel, ko je general Wohlgemuth kom-panio strelcov, kteri so Goito branili in niso hotli ne-hati bojevati se, čez most nazaj peljati začél. Pri tej priložnosti je sovražnik z dvéh strani na nje strelal in njim veliko škode narédil. Potém so cesarski most čez Minčio razderli. Boj je pa na obeh krajih Minčia še do večera terpel.

Ko je general grof Vrátislav, poveljnik perve-ga armadnega oddélka zvedil, kaj se je pri Goiti zgo-dilo, je zbral svojo moč in z enim délom svojih čet bli-že tega mesta šel. Maršal Radecki pa si je mislil, da se hoče sovražnik v bitvi z njim poskusiti, in zavoljo tega je peljal vso armado, kolikor jo je mogel iz Ve-rone potegniti, do Villa franca, kjer je bilo 8. zve-čer kakih 18 do 19000 vojakov zbranih, brez tistih, ki so bili v Mantovi.

Tode zoper vse pričakovanje je sovražnik 9. zju-traj zginil. Skórej da se je v Marcario vernil.

Pervi armadni oddélek se je potem okrog Villa franca zbral, drugi pa je bil v Veroni, pripravljen, na vsako stran se obrniti, kjer bi se nevarnost kazala.

V tistim času, ko se je to pri Goiti godilo, je tudi brigada kneza Liechtenstein z vstajniki sréčen boj dostala. Okoli mesta Montebello so se veči trume vstajnikov viditi dale, ktere je hotel maršal tepsti dati. Liechtensteinova brigada je dobila zavoljo tega

povelje, do **San Bonifacio** iti, in od ondi do **Montebello** ogledbo storiti.

Vsled tega je šel general **Liechtenstein** 7. iz **Verone**, je prenočil v **San Bonifacio** in je 8. opravil, kar mu je bilo naročeno. Ceste so bile ali zametane ali pa zagrajene, na nekterih mestih še tudi prekopane. Pa naši pionirji so jih kmalo popravili. Na gorah ob levi strani ceste je bilo mnogo ljudi viditi, pa razločiti se ni dalo, ali so bili oboroženi ali ne. Par streljajev iz topov in razkropili so se. Samo v **Sorii** so se vperli. To mestice je bilo močno zagrajeno in 800 do 1000 vstajnikov je bilo v njem.

Liechtensteinova brigada je vzela **Sorio** z vihro. 50 vstajnikov je ostalo mertvih, družih 30 do 40 in dva ladijska topa so pa naši vzeli. Med tem, ko se je to na gorah godilo, je pa podpolkovnik **Martini** regimenta **Haugwitz** s svojimi vojaki most v **Montebello** z vihro vzél, in tudi dva enaka topa v roko dobil. Mesto je bilo čisto zapušeno in tako se je brigada 9. zopet v **Verono** vernila.

10. Aprila je prišel piemontežk parlamentêr terjat, daj nej naši terdnjavo **Peškiero** podajo. Se vé, da je to zastónj terjal. Proti 2. uri popoldán sta se dala dva sovražna oficirja pri mesticu **Frassine** viditi, za kterima je prišlo mnogo péscov, ki so baterijo pri **Laghetto** postavili in se do **Ponti** razprostrili. Potem so začeli močno na tabor **Salvi** pred **Peškiero** streljati. Streljali so do 6. ure zvečer.

Da bi **Radecki** svojo armado bolj skup imel in se njé na vse strane poslužil, če bi bilo treba, je celi prvi oddelk armade pred **Verono** zbral. Kardelo puntarskih prostovoljnikov je prišlo čez **Gardežko** jezero,

pri selu Lazise kermilo in se do sel Cavalcasello in Castelnuovo med Peškiero in Verono razprostrela. To zvediti je poslal maršal generala kneza Taxis 11. z 2 bataljonama, 2 švadrozama in eno baterio na ta kraj. Posamezni puntarji so se že to jutro v S. Giustini, Foni in Buffolengi viditi dali. General Taxis je našel cesto to stran Castelnuove zagrajeno in od oboroženih kmetov obstavljeno. Tukaj so se začeli streljati, naši so sovražnika v Castelnuovo nazaj vergli, katero je bilo zlo zagrajeno in zlo zabranjeno. Nekeje v selo izstreljenih granatov ga je na več mestih vžgalo. Bataljon Haugwitz je vzél prvo zagrajo z vihro in mnogo vstajnikov pobil. Med tem je bataljon Piret, kterimu so dobro nastavljeni cesarski topovi krepko pomagali, od spredej prijél, od zadej sta pa dva druga oddelka selo napadla. Nič ni zoperstalo serditosti naših vojakov, zagraja za zagrajo, obgrajena hiša za drugo je bila z vihro vzéta. Po tem, ko je bila še cerkev tudi vzeta, so se sovražniki v divji beg proti Lazise vsuli. Noč, ki se je med tem storila, je vstavila naše, da jih niso še dalje podili. Kakor se je slišalo, je sovražnik blizo 500 mož zgubil, samo mertvih. Od več ur dolzega boja vtrudeni cesarski so na višinah okrog Castelnuovo prenočili. Kakor so vjéti povedali, so bili sovražniki večdél Piemontezi.

Piemontezi, kteri so doslej vedno lé na desnem kraju Minčia sim ter tje se vlačili, so se prizadevali, večdél s streljanjem s topovi prehod čez reko doseči.

S skerbnoštjo generala Gorčkovski je bila terdnjava Mantova dostojno vterjena, ker je imel sovražnik premalo topov za obsedo, da bi bil zamogel to mesto kakor tudi Legnano in Peškiero prijéti. Tudi

Radecki je vedno skerbela, da so v Veroni dovolj orožja in hrane imeli.

Maršal Radecki je svojo celo armado med rekama Adizo in Minčiem zbral in tako postavljen pričakoval druge armade, ktera se je pod generalom Nugentom na reki Soči na Goriškim zberala. 16. je šla ta armada čez Sočo. Sovražnik je bil tačas, kakor če bi bil dremal. Serca ni imel se cesarskih lotiti. Samo na Peškiero je neprenehoma, pa brez téka streljal.

Cela zguba armade od 18. Marca do te dobe je bila: 206 mertvih, med kterimi je bilo 6 oficirjev. Večje je bilo število tistih, ktere so cesarski pogrésali, in vojakov italianskih regimentov, kteri so s sovražnikom potegnili. Bilo jih je po številu 15.937 mož.

21. je general Nugent mesto Videm (Udine) po več ur terpečim streljanju prisilil, se podati; 22. popoldan je mesto prevzel, s kterim je dobil celo friulsko deželo v svojo oblast. Terdnjavi Osopo in Palmo je dal Nugent obleči in 28. je prišel z večjim delom svojih čet v mesto Codroipo. Ker je pa vedno deževalo, je mogel svoje vojake v kvartirje poslati in pričakoval je tukaj ostanka svoje armade. Naprejniki (avantgarda) pod generalom Schulzig so šli po poldne čez reko Tagliamento in so Pordenone posedli.

Da bi pot v Tirole ohranil in Peškierre ne zapustil preveč, je postavil maršal Wohlgemuthovo brigado pri Pastrengi. Sovražnik se je je 28. popoldan lotil, pa ni je mogel spodriniti. Prihodnjo noč je dal maršal brigadi nadvojvoda Žiga povelje, na levim kraju Adize čez Pontons Wohlgemuthovi brigadi v pomoč iti; Taxisovo brigado je pa v Bussolengo poslal, da bi sovražnika z desne strani prijela, če bi se

priménilo, da bi se prihodnji dan sovražnik v boj podal. Postavil se je pa terdno sovražnik poleg **S. Giustine** in **Sommacampagnie**, razprostitvši se čez **Sandro** in **Calo**. Namen je imel, gore okoli **Pastreng**e v svojo oblast dobiti.

29. Aprila proti **10.** uri zjutraj se je začel boj med **Pastreng**o in **S. Giustino**. Naši so v začetku ondašnje gore vzeli, mogli so se pa vmakniti, ker je bilo sovražnikov neprimerno več.

V podporo obéh pri **Pastreng**i postavljenih brigad je vzkazal maršal **Radecki** na mnogih krajih sovražniku spredej nagajati in po videsu zabavljati; nasled tega je bil, da sovražnik ta dan nič drugega ni storil.

30. je general **Wocher Wohlgemuth**ovo in nadvojvoda **Žigovo** brigado združil, pričakoval je pomoči iz **Adižne** doline. Sovražnik je zopet **Pastreng**o prijel; veliko več ga je bilo od cesarskih.

Proti enajsti uri je šla velika četa sovražnika od **Cole** z namenom, desni bok naših pri **Pastreng**i obiti. **Radecki** je poslal nove pomoči zoper desni sovražnikov bok.

Viditi, da se toliko sovražnika pred **Pastreng**o zbera, in da je v nevarnosti zajét biti, je sklenil general **Wocher**, proti tretji uri popoldan z desnega kraja **Adiže** se vmakniti in je šel v dobrim redu v **Pontons** nazaj.

General **Nugent** je prišel do **Sacile** in se je tukaj s svojo armado vsotoril. Poslal je pa svoje naprejnike do **Cornegliane**. **3.** je ukazal majorju **Gerrambu** s **4** kompanijami graničarjev čez **Trinchiano**, in stotniku **Laziču** pod vodstvom majorja **Handla** z družimi **4** kompanijami graničarjev čez **Cenedo** proti **Belluni** se pomakniti.

Oba oddelka sta na veliko oporo zadela. Cesta je bila tu pregrajena, tam prekopana, na gorah so imeli sovražniki skale pripravljene, da bi jih na cesarske zavalili. Pa cesarski so imeli dobre vodnike in brez da bi bili mnogo ljudi zgubili, so kmalo gore vzeli in vse zapreke premagali. Tode ker so bili cesarski zovoljo prevelicih težavnost utrudeni, še ni bilo mogoče 4. Belluno posesti. General Nugent je zovoljo tega 4. Maja ukazal generalu Culozu z 2 bataljonama čez Čenedo priti. Belluna je bila sicer pripravljana, se v bran postaviti, pa preden so cesarski prišli, so se vstajniki razkropili in mesto se je brez opore 5. podalo.

6. Maja zjutraj proti 9. uri je prijel sovražnik cesarsko armado na planoti pred Verono, posebno pa na levim krilu pri S. Lucii. Tukaj je samo brigada Strassoldo stala. Sovražnik se je z vso močjo tu simvergel, boj je terpel čez 8 ur in cesarski so se bojevali kot junaki. Radecki sam piše: „Še nikoli nisim tako silnega streljanja slišal. Le kratek čas je o bojevanju potihnilo, ko je sovražnik S. Massimo napadel.“

Nazadnje pa je Strassoldova brigada, ko je sovražnik še enkrat se na S. Lucio zagnal, to selo pustiti mogla. Tode le malo se je vmaknila in maršal ji je novo pomoč poslal. Tudi nekaj Clamove brigade je pomagal prišlo in zdaj je veljalo S. Lucio zopet vzeti. Med tem ko je Clamova brigada z 2 bataljonoma iz Tombe v desni sovražnikov bok prihajala, so italijanski, cesarju zvesti grenadirji bataljona d'Anthon in en bataljon tudi italijanskega regimenta Geppert spredej, Strassoldova brigada pa na levim boku S. Lucio prijeli.

Sovražnik se je zopet krepko vperl. Cesarski so

blizo **S. Lucie** priderli in sovražnika še celó prekosili, pa le počasi so mógli naprej iti.

Radecki je ukazal tadaj, še en bataljon grenadirjev in en bataljon regimenta nadvojvoda **Žiga** pripeljati. Tode sovražnik ni več čakal. Zapustil je **S. Lucio** in se je povsod vmaknil. Boj je terpel od devetih zjutraj do petih popoldan.

Béžal je pa sovražnik bolj kakor se nazaj pomikal; zakaj cesarski so našli mnogo vojaške priprave, bobnov, teletnic i. t. d., ktere so sovražniki proč pometali.

General Nugent je 7. zvečer s svojo armado v **Belluno** prišel. 8. so njegovi naprejniki čez **Guero** prišli in 1600 rimskih vojakov, kteri so imeli topove in konjike, od todi čez **Fener** in **Peduobbo**, in po majhni opori čez **Onigo** porinili.

General Culoz je pregnal sovražnika po precej krepki opori iz tega kraja še ta večer in ostanek armade je stopal proti **Belluni** in **Feltre**.

23 mož pervega banalnega graničarskega regimenta pod nadlajtnantom **Magdeburgom**, ki so med **Arsie** in **Primolano** stali, je bilo od več kakor 300 dobro oboroženih vstajnikov prijétih. V neko hišo so se vergli, ondi junaško branili in ko so sovražniki hišo zasmodili, so si z golim orožjem pot v **Arsie** naredili.

9. zjutraj je prijel sovražnik, kterega je bilo kakih 7 do 8000 mož **Culozovo** brigado pri **Onigi**. Pa njegove poskušnje, le pest zemlje v svojo oblast dobiti, so se razbile nad hrabrostjo naših vojakov. Ker so se ob enim tudi druge brigade naprej pomikale, se je sovražnik s precejšno zgubo, zlasti konjikov, jaderno v **Montebello** nazaj pomaknil. Med sovražniki, kteri so tu-

kaj cesarskim nasproti stali, je bilo **6000** vstajnikov, dva regimenta péšcov in kakih **600** rimskih dragonarjev.

En dél sovražnikov se je na Piavi brigadi generala **Schaffgottsche** nasproti postavil, ktera je proti večeru sovražnikove tope omolkniti prisilila in berž pri **Ponte della Priula** most delati začéla.

Ko je hotel general **Nugent 10.** sovražnika pri **Montebello** prijéti, je našel to mesto od sovražnika že zapušeno. **11.** pa je v **Trevisi** zbrani sovražnik general **Schulziga** prijel, ki je imel mnogo menj vojakov. Pri tej priložnosti se je regiment **Kinski** in en bataljon ilirsko-banaških graničarjev kaj junaško obnesel. Pomnivši slave cesarske armade sta vsako poskušnjo sovražnika prekosila in mu še celo en top odvezla. Potem ko je en oddelk brigade generala **Edmunda Schwarzenberg** pomagat prišel, je **Schulzig** sam sovražnika prijél, ga nazaj zagnal in blizo do **Trevise** se pomaknil. Med tem je prišel general **Nugent** s svojo četo sovražniku v levi bok in ga je tako popolnoma nazaj pognal. V beg se je sovražnik vsul in cesarskim orožja, bander in teletnic pustil. **11.** zvečer je stal **Nugent** z **Schulzigom** zedinjen na **Treviski** cesti. Most pri **Ponte della Priula** je bil **12.** popolnoma postavljen.

Ker je **Nugent** zbolel, je general grof **Thurn** njegovo armado prevzél, in je z njo **18.** zvečer proti **Vicenci** odrinil, da bi se beržeje s maršalom zedinil. Pustil jé pa pri **Trevisi** obležno četo.

Tudi še po slavni bitvi pri **S. Lucii 6. Maja** se je maršal premalo močnega čutil, s svojo okoli **Verone** zbrano armado se sovražnika lotiti. Zedinjenje **Nu-**

gentove armade z njegovo se tudi pred koncom mesa Maja ni dalo upati.

Marsal je zamogel tadaj skorej skozi tri tedne se samo za prihodnje započetja pripravljati in vse poskerbeti, kar k srečni vojski pripomore.

Verono še bolj vterditi in armadi živeža priskerbeti, mu je bilo največja skerb. Kratek kos zemlje med Minčiem in Adizo sta prijatelj in sovražnik delila, oba sta na njem živela in obema je moglo pičlo živeža doiti. Tirole proti severju so bile še bolj nerodovitna dežela in je menj živeža dati mogla. Pa tudi predalječ je bilo, iz te dežele po edini odperti poti skozi Adižno dolino voziti.

Na drugi strani je bilo mesto Vicenca, tri milje samo od Verone, v sovražnikovi oblasti, in s celo ali z oddelkom armade se tje podati, je bilo tim bolj nevarno, ker je piemonteška armada vsaki čas cesarsko pred Verono zopet prijeti mogla.

Marsal, kateri se je imel nevtrudljivemu prizadevanju in umnosti armadnega intendanta, grofa Pahta in njegovim podložnim za prehranjenje armade skozi pet tednov na tako tesnim svetu zahvaliti, je ukazal celó 23. Maja Nugentovi armadi pod generalom grofom Thurnom, pri mestu Bonifacio se vrniti in Vicenco vzeti poskusiti, da bi si tako pot v zadaj ležečo, rodovitno Benečijo odperl. Pa ta poskušnja se ni po volji izšla in tako je bil tudi ta vir armadi zapert.

25. Maja zadnjič se je, po ravno imenovani poskušnji, Vicenco vzeti, Nugentova armada z marsalovo zedinila in je ta dan v Verono prišla. Ker je pa na težavnih potih poslednje dni toliko terpela, ji je dal 26. dan za spočitje. Odločen je bil tadaj 27. dan Maja, sovražnika prijéti.

Sovražnik je bil skorej šest tednov gospod gorá med Minčiem, Adižo in Gardižkim jezerom spredej in po bitvi pri Pastrengi tudi na levim boku, in se je tukaj povsod terdno utaboril. Dalje je bila pot v Tirole skoraj popolnoma zaperta in cesarskim so stale marsikake zapreke še na poti. Vse to je Radecki dobro spoznal in prevdaril in to mu je dalo nagib, svojo armado v zdoljno Obminčeje in čez Mantovo v desni sovražnikov bok peljati.

Šlo je namreč zdaj pred vsim, kraj okoli Verone, kjer je bila vsa hrana povžita, zapustiti in armado po Montagnanski cesti čez Legnago v Mantovo predstaviti, kjer še hrana ni bila tako čisto povžita, da bi armada vsaj nekaj časa preskerbljena bila. Drugič pa se ni dalo misliti, sovražnika še prijeti, dokler je še terdno na gorah okoli Sone in S. Giustine — našim nasproti — pred Verono stal in dokler še cesarski niso bili dovolj vtaboreni. Treba je bilo tadaj na vsako vižo sovražnika spred Verone odpeljati. Zavaljo tega je bilo pa tréba cesarskim, sé tako obračati, da bi sovražniku od strane in zadej skerb delala.

Ko je maršal sklenil, se proti spodnjemu Minčiu pomakniti, je poprej svojo armado v tri razdelke razdelil; Nugentova armada pa je v Veroni ostala, da bi se po dolgim potovanju počila.

27. zvečer ob pol devetih je zapustila armada v tréh kolonah Verono, je šla celo noč in drugi dan, in prišla zvečer tistega dne, sicer zlo vtudena pa goreča za boj in v dobrim redu v Mantovo. Ob enim je poslal Radecki eno brigado pod polkovnikom Zobelnom 28., da bi na levim boku sovražnikove armade nagažala, sovražnika motila in tako cesarskim pot proti Mantovi zakrivala.

Tako je maršal svojo armado urno na desni bok sovražnika prestavil. **29.** je čez Minčio šel in vse sovražnikove velike taborišča, ktere je na desnem in na levim kraju té réke v šestih tednih postavil, obšel in za armado nenavarne naredil.

Da bi pa sovražniku popolnoma v bok prišel in njegovo armado na planjavo speljal, je sklenil Radeccki, nekaj armade iz Mantove k sebi vzeti, sovražnikove tabore pri Curtatone prijeti in vzeti, in ga tako prisiliti, ali Obminčeje zapustiti ali pa se s cesarskimi vdariti. Če bi se oboje po sreči izšlo, bi bila tudi Peshkiera rešene.

Armada je zvečer pred godom cesarja Ferdinanda I. ročno opravila, kar ji je bilo storiti. V treh urah vročega boja so bili tabori pri Curtatone vzeti. Blizo 2000 sovražnikov so cesarski vjeli, med kterimi so bili 4 štabni oficirji in en cël bataljon Napolitanov. Verh tega so naši tudi še 5 topov in 5 voz za strelni prah in eno bandero v roko dobili. Ta plen in mogočost, se na stranah in za herbtom sovražnikovim obračati, je bil sad tega vročega dnéva.

30. zjutraj je šel prvi armadni oddélek čez Rivolta, Sette fratti in Sacca proti Goiti, rezervni oddelk po tajisti cesti s konjištvom in topništvom svojim do Rivolte, in drugi oddelk iz Castelliuchio čez Rodigo v Ceresaro. Oba oddelka sta bila tadaj razstavljena. Zakaj, se vidi iz sledečega. Maršal ni imel namena, ta dan s sovražnikom se poskusiti, sicer bi ne bil oddelkov armade razstavil. Njegov namen je bil, tako planjavo ogledati in pa s tem, da se je desnemu boku sovražnika bližal, njega prisiliti, Obminčeje zapustiti.

Pervi armadni oddelk se je sicer pri Goiti, kte-

ro je bilo jako vterjeno in obstavljeno ter s težkimi topmi previdjeno, v vročo bitvo zamotal, ktera je od pol štirih popoldan do mraka terpela; pa cesarski in sovražnik so ostali na svojim mestu, na katerim so bili v začetku boja. Sovražnik je imel tukaj 18 do 19000 ljudi v boju, cesarskih pa je bilo komaj 12884. Med tem, ko so se pri Goiti bojevali, je sovražnik svojo moč razodel, in tako je Radecki svoj namen dosegel, kateri je hotel planjavo ogledati in sovražnikovo moč spoznati. Ukazal je tadaj še 31. zjutraj družemu armadnemu oddelku, se bliže k prvemu pritisniti, da bi se tako armada bolj zedinila. Reservni oddelk se je pa zadaj za obema do Rivalte razprostil. Ker je bila cesarska armada tako postavljena, ni mogel sovražnik nikjer zoper njo kaj započeti.

31. O poldne je začelo tako silno iz oblakov liti in je 2. in 3. Junija še vedno tako lilo, da ste reki Pad in Minčio tako čez bregove stopile, da ni bilo mogoče, kaj začeti. 2. zjutraj je zvedil maršal Radecki, da se je Peškiera sovražniku podala, in 3. Junija, kako žalostne reči so se 26. Maja na Dunaju zgodile. Iz tega je spoznal, kako slabo stojé reči domá, in da zavoljo tega armadi ni mogoče, nej jo sreča ali nesreča zadene, pomoč iz domovine tako berž dobiti, ktere ji je bilo tako ali tako tréba.

Vse te okoljnosti je prevdaril Radecki v globočini svojega za blagor domovine in armade tako gorečega serca. Ali je bilo to pa za zvesto vdanega cesarjevega služabnika, za tako gorečega prijatla domovine hip, svojo hrabro pa manjšo armado zoper močnejega sovražnika v nevarnost postaviti, — v hipu, ko so bili cesarstvo, prestol in vsi pravični, pokojni prebivavci der-

žave v nevarnosti, in ko bi bili morde kmalo pomoč armade, kot poslednje podpore potrebovali! Prigodki na Dunaju so dali svojo žalostno moč armadi in njenim vodnikom žalostno občutiti, koliko bolj bi mogla nesreča armade še homatije v domovini pomnožiti?

To vse je maršal Radecki dobro prevdaril in 3. sklenil, za ta čas se s sovražnikom ne meriti, temuč se oberniti in svojo armado v benečijske pokrajne peljati, jih v svojo oblast dobit. Armada se je vrnila tadaj v noči med 3. in 4. Junija v Mantovo nazaj.

10. je prijela cesarska armada Vicenco. Gore okoli mesta je vzela, mesto bombardirala, vse zagraje razderla in sovražnika prisilila, čez reko Pad se vrniti. Čez 15000 rimskih vojakov je bilo v Vicenci, kateri so mogli se podati in obljubiti, da tri mesce zoper cesarja ne bodo služili.

10 do 12000 cesarskih pod generalom D'Asper je ostalo v Vicenci. Druga armada se je pa nazaj v Verono vrnila.

Poveljnik družega rezervnega oddelka, general Welden, kateri je med 3. in 6. pot v Tirolje čez Ampezzo, in 11. med Bassano in Vičenco odperl, je prišel 12. z 8000 vojakov pred Treviso. 14. se mu je to mesto podalo. Tudi Padova, katero je sovražnik zapustil, je general d'Aspre posedil.

13. je bila armada zopet pri Veroni zbrana. Vtrudeni vojaki so začeli ravno počivati, kar so zagledali, da gré mnogo sovražnika z vsimi potrebnimi pripravami od Ville franke proti Alberedi.

Sovražnik je prijel cesarske, kateri so mu bili najbližji, pri Tombi, Tombetti in S. Lucii. Hudo so se sprijeli; med tem se je pa cesarska armada na bo-

rišu zberala. Viditi, da naših toliko prihaja, je nehal sovražnik streljati in proti večeru je streljanje popolnoma potihnilo.

Zdaj še le je spoznala cesarska armada, zakaj da jo je **Radecki** tako urno nazaj pripeljal. Od te ure je rastla moč v téh hrabrih vojaki, in spoznali so, da so pod takim vodjem nepremagljivi v bitvah kakor v marših.

Ker je **Radecki** toliko manjšo armado memo piemonteške imel, je mogel samo z dobro vestjo dovoljin ostati, da je najbogateje pokrajne benečanske dežele zopet v svojo oblast dobil, da je svojo armado na terdne noge postavil in da je smel tako z mirnim sercom prihodnjih reči pričakovati.

Terdno in nepremakljivo je sklenil, domovini — velja nej, kar koli, — celo posestvo, armadi pa slavo pridobiti, v najsilnijih okolnostih, ktere so morde kdaj zvesto armado zadele, s stanovitno voljo in neprecenljivo serčnostjo v djanju avstrianske bandera zopet na starih mejah cesarstva postaviti.

25. se je terdnjava **Palma nova** cesarskim podala. S tem mestom ni prišlo samo premnogo vojskine priprave cesarskim zopet v roke, tudi pót je imela zdaj armada skozi in skozi odperto.

1. Julija so se Piemontezi zastonj prizadevali, na desni strani **Adiže** od **Rivoli** po dolini proti **Brentini** vdariti in ob enim v soteski in po stermim pečevju doli priti.

Iz **Rivoli** se je vzdignilo 2 bataljona sovražnikov s 4 topovi in pol švadrona konjikov popolnoči čez **Inkanal**, pride proti 4. uri zjutraj pred **Dolce** in tukaj jo vstavijo cesarski, ki so pri **Dolce** in **Ceredello**

stali, in so samo 2 topa iméli. Štéri ure je terpélo streljanje, potem pa so se sovražniki nazaj vmaknili.

Z gorá so prišli strelci v sotesko in po neznanih potih doli; pa cesarski so jih serčno nazaj pognali. S termih sten pečovja zavaljene skale so nam en top nekoliko poškedovale. Iméli so naši 1 mertvega in 7 ranjenih.

Med tem ko se je pri Radeckovi armadi vse po sréči godilo, je general Welden bolj in bolj prot Benetkam pritiskal. Pri Postelungo mu je mnogo ladij v roko prišlo, ktere so hrano za Benedke peljale. 29. Junija je bilo povelje dano, da ima pét bataljonov od todi v Verono iti.

Kralj Karl Albert je stal s kakimi 30 tavženti vojakov svoje armade med Villa franca in Roverbella. Da bi ga cesarski ne mogli prijéti, je dal velike tabore in zagraje v tem kraju narediti. 4. Julija popoldne so naši, potem, ko so se dva dni vpérali, tri tope po iz skal izsekani poti na najvišji verh gore Castello imenovane spravili. Od tod jim je bilo mogóče, na Rivoli in okolico streljati. Koj v začetku streljanja so naši dva sovražnikova topa omolkniti prisilili, ki sta z une strane na naše streljala.

Grad mesta Ferrara je bil céli čas italijanske vojske v rokah cesarskih. Stiska je od dné do dné hujši prihajala in z milimi očmi so pogledovali hrabri vojaki, kteri so bili pod oberstom Khuen v tem gradu, kadaj in od kod jim bo pomoč prišla. Tudi téh junakov ni pozabil Radecki.

14. Julija je poslal generala kneza Franc Liechsteina z eno brigado, jih oprostít.

V tri déle je razdelil ta general svojo brigado.

Drugi in tretji oddélek sta se prepeljala ali na ladjah, ki sta jih našla, ali pa na brodovih, ktere so naši pionirji naredili, čez reko Pad; prvi oddélek pa je mogel v Ficcaroli se vstaviti, ker ni bilo nič ladij. Brez da bi bil general Liechtenstein na pisanje Ferarskega poglavarja porajtal, ki sta mu ga dva rimska oficirja prinesla, je šel general pred grad, iz kterega so mu junaki iz veselih serec „Bog živi!“ naproti gromeli. V mestu je bilo 700 do 800 Piemontezov, 2 kompanii Švajcarjev, 2 bataljona papeževih vojakov in 400 streljcov z nekterimi topovi. Nekaj časa so ti se pomišljevali, ali bi se v bran postavili ali ne, pa kmalo so se večdel pošli; samo Švajcarji in nekaj papeževih je ostalo.

Da bi prihodnjič Ferarski grad več ne prišel v take stiske, se je Liechtenstein z mestnim poglavarjem pogodil. 15. se je že čez reko Pad nazaj vernil, potem, ko je vse ladje, čolne in prenesljive mostove sabo odpeljal.

Ko je Liechtensteinova brigada 17. Julija. gredé proti Mantovi pri Casale in Sacchetta na 9000 sovražnikov zadela, ki so iméli več topov, se je mogla v Ostiglio in Nogara verniti, ker se z veliko močnejim sovražnikom ni mogla meriti.

Iz Nogare se je oberst Wolf regimenta Hainau proti Castelari Piemontezov lotil. 1000 sovražnikov je tukaj razkropil. Mnogo orožja in družih reči jim je odvzel. Tudi v Governoli so se sprijéli, kjer so se tri kompanije graničarjev 5 ur jako deržale. Do tukaj in dalje ni šel sovražnik.

Liechtenstein sam je šel že 17. v Mantovo, se s poveljnikom té terdnjave pogovorit. Pót med Verono in Mantovo je bila že dva dni zaperta. To je

Radeckita prisililo, 22. Julija s 40.000 mož se sovražnika lotiti. Zavoljo tega je še 12.000 mož iz Vičence v Verono poklical. 23. zjutraj ob osmih so se sprijéli. Preden so 4 ure pretekle, je bil sovražnik že iz za svojih zagraj spoden, ktere je več tednov zidal.

V beg je bil zapoden. Mesta Rivoli, Castelnovo, Somma Campagna in Valleggio so mu naši vzéli, generala Monton in več oficirjev vjéli, šest topov, eno bandero in mnogo voz z orožjem in vojskino pripravo odvzeli.

Naj lepši dan so iméli pa cesarski 26. Julija pri Custozzi. Tukaj je naš častiti Radecki pokazal, da je prav vodja armade, da je junak; tukaj se je hrabrost in stanovitnost naše armade najlépši pokazala. Sovražnika je bilo veliko več kakor cesarskih. Pred sabo in za sabo so ga imeli, pa vunder so ga premagali. Več kakor 12 ur je boj terpel. Iz Villafranca in Valleggio so sovražnika spodili in tako mu pot proti Peškieri zaperli, ktero je grof Thurn oblégil.

26. zvečer in 27. zjutraj so cesarski pri Volti sovražnika premagali. O poldné se je sovražnik proti Cremoni v beg vsul.

Ta dan sta prišla dva piemontežka oficirja h generalu baronu d' Aspre, ga v imenu svojega kralja za pomirjenje prosit, s pristavkom, da nej bo reka Oglio meja. V to pa Radecki ni mogel dovoliti. Druge pogodbe je maršal postavil ter rekel, da bo, ako tudi te do 28. zjutraj ne bodo po kraljevi volji, orožje še enkrat rzsoditi moglo in da bodo sovražnika s vso močjo preganjali. Kraljevi odgovor na to je prišel 28. zjutraj zgodaj in ker mu Radeckove pogodbe niso bile všeč, je zapovedal maršal armadi, brez odloga sovražnika

prijéti in preganjati. Proti Cremoni se je sovražnik nazaj vmikal.

Brez da bi si le en dan pokoja privošil, je sklenil Radecki neprenehoma sovražnika poditi in čes mejo cesarskih dežel zagnati.

Že 27. Julija je dal Radecki iz Valleggie ta le razglas Lombardom:

„Prebivavci Lombardie! S svojo hrabro in nepremagljivo armado sim stopil na lombardijsko zemljo kot Vaš rešitelj od puntarskega in tiranskega gospodarstva. Od izdajavcov zapeljani so mnogi Vas svetih dolžnost do svojega pravega gospodarja pozabili. Vernite se nazaj k dolžnosti podložnikov pod milo žezlo cesarja in kralja. V resnično in serčno spravo Vam podam svojo roko. Lombardi! poslušajte moj svet, s katerim Vam dobro želim. Z zaupanjem sprejmite mojo hrabro armado. Mirnim prebivavcom bo porok za varnost ljudi in premoženja; — tiste pa, kateri se v slepi zmoti mojim opominjem zoperstavlajo, bo vsa ojstrost vojskinih postav zadéla. Vam je voliti — meni pa dolžnost, svoje besede natanjko spolnovati.“

Radecki l. r.

maršal.

Radecki je šel brez opore čez reko Oglio. Dve milj pred Cremono se je cesarska armada vstavela, v Cremoni in okoli tega mesta se je pa sovražnik postavil. V majhnim boju 30. zjutraj so mu cesarski en top in štiri vozove za vojskino pripravo vzeli. V noči med 30. in 31. Julija je zapustil piemontežki kralj Cremono in je šel čez reko Addo. Ko se je cesarska armada Cremoni bližala, je poslalo mesto več mož k maršalu z naznanilom, da se mu mesto podverže. Pet

topov, mnogo hrane, in več voz obleke in čevljev so našli casarski tukaj.

Radecki je pustil eno brigado tukaj, z armado pa je šel proti **Addi**. Povsod ga je ljudstvo z veseljem sprejemalo in mu nasproti donélo „Evvivan i nostri liberatori!“ (Bog živi naše rešenike!) Dasiravno je armada doslej toliko terpela in je sonce strašno pripékalo, je bila armada vunder od junaškega duha vnéta in je z veseljem opravila, kar ji je bilo zapovedano.

2. Avgusta popoldan je šel **Radecki** s svojo armado čez reko **Addo**. **Karl Albert** pa je s svojo proti **Piačenci** na eni, na drugi strani pa proti **Lodi** bežal. Še tisti dan je **Radecki** **Lodi** vzél. Sovražnikova armada je imela namen, **Milan** braniti, in se je proti **Pavii** umaknila.

3. je porinil maršal svojo armado do reke **Pada**, nasproti **Piačence**, na eni strani, na drugi jo je pa proti **Pavii** poslal.

Že 3. Avgusta je prišel angležki poslanec pri piemontežkim kralju k maršalu v **Lodi**, da bi se z njim zastran pomirjenja pogovoril. Da nič ni opravil in da se maršal nikakor ni dal vstaviti, se vidi iz tega, ker je **Radecki** že 4. Avgusta iz **Lodi** proti **Milanu** s svojo armado odrinil. Tukaj se je sovražnik še enkrat in sicer poslednji pot hotel v bran postaviti. Pa na vsih straneh premagan mu ni nič druzega ostalo, kakor se v **Milan** zapréti, katero mesto je bilo tako oslepljeno, da je še vedno upalo, armado vkončati, ktera je v tako kratkim času tako očitno pokazala, da italijanska zemlja nima sovražnika, kterega bi se ji bilo bati.

5. je **Radecki** zvedil, da se je tudi **Pavia** podala. Ta dan zjutraj se je slišalo, da je kralj za sebe

in s svojo armado kapituliral in da za Milansko mesto nič drugega ni dosegel, kakor obljubo, da se mu nič ne bo zgodilo, brez da bi kdo za varnost in za ljudi porok bil. Ko je ljudstvo to zvedilo, je začelo hrumeti in upiti, da je izdano. S silo so hotli kralju pot zapreti. V hišo, v kateri je stanoval, so derli in še clo streljali so na-nj. Da bi ga razkačeno ljudstvo ne spoznalo, si je mogel kralj berke odrezati. Pešci in konjiki so mogli ljudstvo od njegovega poslopja odganjati in še lé proti polnoči je zamogel s svojo armada oditi. Mnogo Milančanov in drugih ljudi je šlo z njegovo armado.

6. Avgusta zjutraj ob deveti uri je dobil Radecki pisanje od mestnega glavarja iz Milana, iz kterega se vidi, kako je bilo ta čas v mestu. Tako je to pismo:

„Gospod maršal! ponižno Vas prosim, pred ko je mogoče s cesarsko armado v mesto priti. Ljudstvo si je čas, kar je mesto brez vojakov, v svoj prid obernilo, in razsaja povsod tako, da se je najhuje sile bati. Čast imam, Vas zagotoviti, da je mesto razun téh hudodélcov, kterih je malo, pokojno in se pripravlja, cesarske vojake spodobno sprejeti. Prosim Vas, Ekscelencia! to mojo prošnjo prevdariti in zagotovljen biti, da Vas visoko spoštujem.“

Bassi l. r.

Eno uro pozneje je prišlo še drugo bolj silno pismo. Bali so se v mestu, da bi se ljudstvo javnih denarnic lotilo.

Potem, ko so vse zagraje v mestu pozpravljene bile, je šel maršal Radecki s svojo armado v Milan.

To naznani on tako le: „Milansko mesto je naše! Podalo se je milosti Njegovega Veličanstva, cesar-

ja, in danas o poldne sim va-nj šel. Piemontežka armada je to mesto danas zapustila in mora, po svoji storjeni obljubi, do 7. ure zvečer unstran Tičina biti, torej zvunej cesarske dežele.“

„Pred dvéma tednoma je armada pri Veroni sovražnika prijémati začéla, ta čas je pri Somma-Campagni, Custozzi, Volti, Cremoni, Pizzighetonah, in dva dni pred Milanom slavne boje bojevala in sovražnika premagala. Zdaj gospoduje v glavnim mestu Lombardie, Milanu. Armada in njeni vodniki mislijo tadaj, da so svojo dolžnost do cesarja in do drage domovine zvesto spolnili; zakaj, ni ga več sovražnika na Lombardijski zemlji.“

Iz glavnega staniša v Milanu 6. Avgusta 1848.

Radecki l. r.

maršal.

7. Avgusta je dal Radecki to le sloveče armada-dno povelje:

„Vojaki, ko sim svoje prepričanje izgovoril, da se bo nad Vašo zvestostjo in serčnostjo vsaka poskušnja puntarjev kakor steklo na terdi skali razdrobila, sim v Vas terdno zaupal. To zaupanje ste mi lepo povernili. Od premage do premage ste hitéli. V kratkih 14 dnéh ste od Adiže do Tičina premagaje prišli. Na Milan-skih ozidjih vihrá zopet cesarsko bandero. Ni ga več nobenega sovražnika na Lombardijski zemlji. Zvezo ljud-stev in oblastnikov ste raztergali, ki se je prederznila, nam naše mejnike unstran snežnikov postaviti, pozabljiv-ši svétih pogodb in starih pravic. — Vojaki! v imenu cesarja in domovine se Vam zahvalim! Za cesarski pre-stol (tron) in za domovino ste si velike zasluge pridob-

bili. Vaše premage bodo zopet mir nazaj pripeljale. Če bi se pa sovražnik v svoji slepoti še enkrat prederznil, nas prijéti, ga bodo nove premage učile, kaj nepremagljiva cesarska armada zamore, ktera zvesta svojemu cesarju, vdana svoji domovini, se nobenih težáv ne boji in smerti z veseljem v obličje pogleda, kadar vidi v nevarnosti to, kar ji je čez vse!“

Radecki l. r.

maršal.

9. Avgusta je sklenil grof **Radecki** s piemontežkim kraljem pomirjenje za šest tednov. Pogojeno je bilo, da imajo piemontežka in z njo zvezane armade terdnjave **Peškiero**, **Rocca d'Anfo** in **Osoppo**, kakor tudi državi **Parmo** in **Modeno** in pa mesto **Piačenco** tri dni potem zapustiti, ko bodo pogodbe tega pomirjenja razglašene.

Tudi mesto **Benedke** in cela **Benečija** so bile v te pogodbe vzéte. Vsled tega bi bile imele piemontežke čete na vodi in na suhim mestu, njegove tabore in lóke (bar-kostaje) zapustiti. Pa zgodilo se to vunder ni, dasiravno je bilo pomirjenje večkrat ponovljeno, do 23. Avgusta 1849, ktereга so se **Benedke** podale, potem ko je bil že davno poprej mir s **Piemontezi** sklenjen.

Terdnjava Osoppo se je še le 14. Oktobra potem podala, ko je bilo selo pred njo sožgano.

Maršal Radecki je deset bander, ktere je naša armada v tej vojski sovražniku vzela, in katerih eno je bilo rimskih križnikov, vojaškemu ministerstvu poslal.

Vši narodi so se čudili nad premagami junaške avstrianske armade. Od vsih strani so dohajale starimu gospodu in njegovi armadi poslavljenja in pohvala. Pa armada in njeni vodja sta v zavesti storjenih junaških

dél čez vso hvalo; zvesti svojemu cesarju, zvesti svoji dolžnosti bodo tudi še dalje stanovitni v vsaki nevarnosti, nej zažuga od kodar koli hoče domovini; meje cesarstva bodo zoper vsacega sovražnika branili in čast in slavo Avstrie vedno varovali; najlepše plačilo za spolnjenje dolžnost do prestola in domovine jim bo pa njih vest.

Slavnemu vodju tako hrabre armade pa tudi zahvala njegovega gospoda in cesarja ni mogla oditi.

Njegovo Veličastvo, cesar Ferdinand Dobrotljivi je koj, ko je zvedil, da je armada pri Somacampaji in Kustoci sovražnika tako junaško premagala, 28. Julija 1848 to le najvišje pismo maršalu grofu Radeckitu pisal:

„Ljubi grof Radecki! Slavne premage pri Somacampagni in Custozzi so me s čudenjem in veseljem napolnile. Mislim, da hrabri armadi v Italii ne morem večjega pričevanja moje zahvale dati, kakor če slave urednemu vodju veliki križ Mojega vojaškega Maria-Tereznega reda podelim, ktereга znaminja Vam z nazočim po Mojim oberstlajtnantu grofu Crenneville pošljem.“

„Naj to največje znamenje časti vojaka Vaše hrabre persi še mnogo lét nosijo in Vaše dela avstriansko armado kot izgled spodbadajo.“

Pa tudi ruski cesar Nikolavž, brat zvestega tovarša Avstrie v dnevih osvoboditve od ptujega jarma, zvedeni plačnik in poznavavec vsih izverstnih dél, je grofu Radeckitu, koj ko je njegove premage zvedil, znaminja najslavnijega ruskega reda, kateri je po pravilih z avstrianskim vojaškim Maria-Tereznim redom enak, z lastnoročnim pisanjem iz Petrovega Dvora 19. Avgusta poslal. To pismo je:

„Z vedno pazljivostjo djanje armade sledivši, ki je Vašemu poveljstvu za varovanje postavnih pravic Vašega cesarja izročena in zdaj zvedši lepe premage pri Somma-Campagnji in Custozzi, smo za pravično spoznali, Vas viteza prvega razreda mojega reda svetega vélicega mučenika in zmagonosa Jurja izvoliti, kterega znamenja Vam z nazočim pošljem. Z željo, Vam s tem največjim vojaškim poslavljenjem v Našim cesarstvu novo znamenje podeliti, kako Vašo mnogoletno in slavno, s tolikimi premagami zanamovano službo cénimo, ostanemo Vam za vselej blagovoljni

Nikolavž.“

Dasiravno se je cesarska vlada resnično prizadevala, se s piemontežko spraviti in mir storiti, kterega je bilo obéma državama tako silno tréba, se to vunder ni moglo zgoditi in cesar je bil še enkrat prisiljen, svoj meč potegniti, 12. Marca 1849 proti drugi uri popoldan je prišel piemontežk major k maršalu in mu je podal pismo, v kterim je piemontežka vlada vnovič vojsko napovedala. V tem pismu so se Piemontezi čisto nekri-ve delali, da se to zgodí in samo cesarski vladi so vso krivico nakladali, da se morajo še enkrat z orožjem skusiti. Zakaj in v čem je ta krivica bila, je to pismo pozabilo povédati.

Ni mogoče si misliti, s kakošnim veseljem je Radecki to novico sprejél in jo svojim oficirjem povédal. Kakor blisek se je napoved vojske med vojake razširila. Vojaki so se obnašali, kakor če bi že v Turin šli. Povsod so se oficirji in vojaki popraševali: „Ali že veš to? — Hvala Bogu! — Napovedal se nam je!“

Piemontežki major je tako jaderno maršalovo sta-

novanje zapustil, da je čisto pozabil, si od maršala poterdati dati, da je pismo oddal.

Proti večeru tega dné se je dvor grada „Villa reale“ imenovanega, v katerim je maršal stanoval, s tavženti oficirjev in vojakov napolnil. Z bakljami so svetili in muzik se je zbralo pred gradom, da bi očetu Radeckitu svojo hvalo pokazali, da je tako dober jih nekoliko v lepo mesto Turin peljati. „Vivat! Evviva! Živio! Hoch Radecki!“ je gromelo in donelo, da ni bilo ne konca ne kraja, in ko se je maršal še clo na mostovžu pokazal, s svojimi prijaznimi očmi ozerl in serčne besede svojim vojakom govoril, je donelo in gromelo vriskanje, da ni moglo nehati, in marsikomu so kapale solze v dolge berke. Tako so bili ginjeni.

Potem so spremili muzike po mestu; povsod je bilo enako vriskanje in veselo vpitje. Nazadnje so še v velikim gledišu, v katerim je bilo sicer le italianskih pesem slišati, cesarsko pésem „Bog ohrani nam cesarja!“ zapéli.

Še podnevi, kmalo ko je napoved vojske prejel, je dal Radecki to le armadno povelje:

„Vojaki! Vaše vroče želje so se spolnile. Sovražnik nam je vojsko napovedal. Še enkrat je stegnil svojo roko po Italijski kroni. Zató nej pa zvé, da se v šestih mescih Vaša zvestost, Vaša hrabrost, Vaša ljubezin do Vašega cesarja in kralja nič ni premenila. Ko ste skozi Veroneške vrata šli in od premage do premage hiteči sovražnika čez mejo zapodili, ste mu velikodušno pomirjenje dovolili; zakaj mir je hotel storiti. Tako je rékel. Dobro tadaj; tudi mi smo pripravljene. Mir, ki smo mu ga ponujali, hočemo v njegovim glavnim mestu s silo storiti. Vojaki! boj bo kratek. Tisti sov-

ražnik je, ktereга ste pri S. Lucii, pri Somma-Campagnji, pri Custozzi, pri Volti in pred Milanom premagali. Bog je z nami, ker je naša reč pravična. Na noge, na noge, vojaki! še enkrat pojdite za Vašim sivo-glavim vodjem v boj in k premagi. Priča bom Vaših hrabrih del in poslednje djanje mojega dolzega veselega vojaškega življenja bo, če bom v glavnim mestu nezvestega sovražnika na persi svojih hrabrih tovaršev ker vavo in slavno zaslužene znamenja hrabrosti mogel pripénjati.

Naprej tadaj, vojaki! Turin je naša beseda. Tam bomo našli mir, za ktereга se bojujemo. Bog živi cesarja, živi domovino!“

Lep dan je bil to in lep večer, in med tavženti vojakov in oficirjev, je bil težko kateri, kteremu bi, gledé na prihodnje dni ne bile besede sivega maršala skozi serce šinile in v veselju serce pozdvignile besede armadnega povelja: „Naprej tadaj, vojaki! Turin je naša beseda. Tam bomo našli mir, za ktereга se bojujemo. Bog živi cesarja, živi domovino!“

Od vsih strani se je armada zberala in 18. dan Marca 1849 je bil odmenjen, v kterim bi bil imel Radecki z armado Milan zapustiti. Pač čudno se je to naključilo. 18. Marca pred enim letom se je punt vnel; 18. Marca je bilo v Milanu znano, da je cesar Ferdinand cesarstvu ustavo dal. Pred enim letom je armada Milan zapustila, pa kako vsa drugačna kakor letosi?

Le malo vojakov je pustil Radecki o svojim odhodu v Milanu. Komaj 4000 in nekaj čez 400 žandarmov. Pa svest si je bil, da je Milančanje njih nevkretnost pretečenega leta dovolj podučila, da jim ni dru-

zega upati, kakor težke pokore, če bi se zopet zdvignili.

Armada je šla proti Pavii in natanjko ob dvanajstih opoldne 20. Marca, v uri dneva, ko je pomirjenje izteklo, so stopili prvi cesarski vojaki čez Tičino na sovražnikovo zemljo, in tako je Radecki sam dal znamenje k začetku boja. Armada je šla po treh mostovih čez reko. Prihod raznih armadnih oddelkov v PAVIO je bil tako natanjko prerajtan in se je tako v redu odsédal, da je armada brez vstavljanja in nepretergoma iti mogla.

Koj ko je armada na piemonteško zemljo stopila, je ukazal Radecki sledéči oklic po vaséh razdeliti:

Prebivavci piemonteškega kraljestva!

Znano Vam je, da je Vaš kralj vlansko leto zoper vsako pravico v deželo cesarja, mojega gospoda, šel. Ta napad, kateri v zgodovini narodov nima para, so moje premage nazaj pahnile in moja nepremagljiva armada je stala na Tičinu. Vaš kralj je zamogel lé strahote in nezgode vojske od Vas odverniti, če bi bil ponudjeni mir storil. Namest tega pa hoče, gnan od naklepov, ktere v lakomnosti častí kuje, vnovič zoper vsako pravico, države mojega cesarja napasti. Na tako vižo me prisili, vojsko v vaših rodovitnih lokah igrati. Njemu tadaj, in ne meni, se zahvalite za vsako nesrečo, ktero ta vojska nad Vas prinese. S svojo armado stopim v Piemont, da oplasnim narodom zopet mir in pokoj dam. Nezgode, ktera je v nasledku vojske, ne morem odverniti, pa obnašanje moje armade Vam je porok za varnost ljudi in premoženja. Ne vtikajte se v igro vojske z orožjem; prepustite razločenje vojakom,

ker bi sicer le veči silo vojske na-se nakopali, meni pa nemogoče storili, vojsko po moči olajšati. Nikoli še ni bila bolj krivična vojska začeta kakor ta, katero Vaš kralj z cesarjem, mojim gospodom začne; nikoli pa tudi ne bolj pravična, kakor je ta, katero moram zoper vas začeti. Mene ne mika posestva tujih dežel, kakor Karla Alberta; samo za brambo pravic mojega cesarja in za blagor cesarstva gorim, kteremu Vaša vlada v zvezi s puntom pogubljenje žuga.“

Od sovražnika, kateri je imel le ne koliko svoje armade na Tičinu, se ni nič gotovega vedilo; le toliko je bilo gotovo, da se ga je kakih 20 do 25000 od Vigevane proti Mortari nazaj vmaknilo. Tukaj so cesarski pervič na sovražnika zadeli. Nadvojvoda Albrecht se je s svojim oddelkom tukaj kaj junaško obnašal. Vroč je bil boj, pa kmalo je bil sovražnik premagan in tudi mesto Mortara so naši vzeli. Blizo 1000 sovražnikov, 5 topov, 10 vóz za strélne prah, ena denarnica in mnogo družih reči je prišlo tukaj našim v oblast.

Ko se je to pri Mortari godilo, ste brigadi Strassoldo in Wohlgemuth enako srečen boj pri Gamboli dostale. Več sto Piemontezov in enega štabnega oficirja so vjéli.

23. Marca je prišla armada pred Novaro. Dobro je bilo znano, da bodo cesarski tukaj z glavno armado kralja Alberta opraviti imeli. Proti 10. uri pred poldnem sa začeli topovi grométi.

Kô je sovražnik Mortaro zgubil, ni imel nikjer prave poti, po kateri bi se cesarskim vmakniti mogel. Sklenil je tadaj, pred Novaro še enkrat svojo sréčo poskusiti. 50 tavžent ga je bilo. Drugi armadni oddelk

cesarskih pod generalom d'Aspre, ki je bil najspredej je zadel pri Olengi na sovražnika. Ker je pa tega mnogo več od naših bilo, se je boj nekaj časa majal, ker drugi armadni oddelk ni mogel tako hitro za prvimi priti. Ravno tako je Radecki v desni bok sovražnikov četerti, in za tem prvi armadni oddelk postavil. Ker so bili cesarski kakor lévi serčni in pogumni, so proti večeru sovražnika na vsih straneh v beg zapodili in posilili, v gore zbežati. Boj je terpel od zjutraj desetih do terde noči.

Ko se je Radecki po končanem boju v svoje glavno staniše vernil in generala Hess na borišu pustil, kterimu je bilo naročeno, armado v zasledovanju sovražnika voditi, pride piemontežki general Cassato k Hessu, ki je želel z njim govoriti in po njem Radeckitu kraljevo željo razodel, pomirjenje storiti, s prošnjo, tako dolgo s vsimi sovražnostimi jenjati, da bo to v Turin naznanil. To je pa Hess zavergel ter rekel, da bodo sovražnosti noč in dan terpele, ako se piemontežki kralj ne vdá v pogodbo, da ostanejo cesarski toliko časa v deželi med rekama Tičin in Sesia, da ostane mesto Alesandria popolnoma, terdnjava tega imena pa na polovico od cesarskih na polovico pa od Piemontezov obsedena, dalje, da se sardinske barke berž ko berž iz jadranskega morja v svojo deželo vernejo in hitreje ko je mogoče mir sklepati začne.

S tem novicami se verne general Cassato k svoji armadi nazaj. Pa kmalo pridejo drugi piemontežki oficirji k Radeckitu in mu razodenejo željo svojega novega kralja Viktorja Emanuela, da bi rad blizo Novare sam z maršalom govoril.

Kralj Karl Albert je namreč, ko je vidil, da

je vse zgubljeno, od kraljestva odstopil in vladarstvo svojemu najstarejšemu sinu Viktorju Emanuelu izročil. Radecki se je v to podal. Kmalo je priderjal mladi kralj v selo Vespolate. Čez eno uro sta se pogovarjala in pomirjenje storila. Ko je kralj odšel, je zapovedal Radecki armadi, ne naprej iti, ampak ostati, kjer je stala.

Tako je bila ta vojska z to edino veliko bitvijo končana in dobljena, ko je komaj dober teden pretékel, kar je Radecki iz Milana šel. Sovražnik je bil v drugo prisiljen, z cesarskimi pomirjenje storiti, kar se je tudi 26. Marca zgodilo. In kmalo potem je bil mir sklenjen.

Kakor vselej, je tudi zdaj Radecki armado pohvalil. Dal je to le armadno povelje:

„Vojaki! Lepo ste svojo obljubo spolnili. S sovražnikom ste vojsko začeli, ktereга je bilo po številu mnogo več od Vas in v petih dneh ste ga premagali in vojsko končali. Nihče Vam ne bo mogel slave vzéti, da je ni hrabreje, ni zvesteje armade, kakor je ta, kateri me je moj gospod in cesar poveljnika dal.

Vojaki! v imenu cesarja in domovine se Vam zahvalim za Vaše hrabre dela, za Vašo voljnost, za Vašo zvestost. Žalostno pogleduje moje oko na grobe naših bratov, kateri so v slavnim boju umerli; ne morem k tistim govoriti, ki so živi ostali, in se jim zahvaliti, brez da bi z ginjenim sercom tudi mertvih ne pomnil.

Vojaki! naš najterdovratneji sovražnik je nehal kraljevati; z njegovim naslednikom, z mladim kraljem sim slavno pomirjenje storil, ktero nam je porok, da bo kmalo mir sklenjen.

Vojaki! z veseljem nas je — priča ste bili — dežela našega sovražnika sprejela; sprejela nas je kot rešnike in ne kot zatiravce. Pokazali bodete, da ste tega zaupanja vredni, pokazali z možkim obnašanjem celemu svetu, da so avstrijski vojaki v boju enako strašni, kakor pošteni v miru, da smo prišli, obranit, in ne razderat. Imena tistih hrabrih pričakujem, kateri so se posebno obnesli, da bom slavno znamenje njihne hrabrosti ali prèci na njih persi pripel ali pa od Njegovega veličastva jih sprosil.“

Radecki l. r.

maršal.

Armada je svoje delo dokončalo, njeni modri vodja, je skerbel za poročstvo, da se ni bilo več prihodnih prekucij bati, ki so toliko nesreče in žalosti iz Piemonta in družih italianskih dežel v cesarske dežele privalile. Armada in njeni vodja sta mogla z mirno vestjo ponosno priča celega sveta reči: Naše delo je končano!

In tako je tudi bilo. 9. Aprila se je vernil Radecki iz Novare nazaj v Milan, kjer so italianski vertoglaveži plašno in neverno z glavami majali, vprašaje se: „Ali so bili cesarski tepeni, da se v tako kratkim času nazaj vernejo? Ali so res Piemonteze v teh dneh premagali.“

Misliti si tega skorej niso mogli. Ali nove piemontezke bandera in sovražnikovi topovi, kateri so cesarskim v roko prišli, veseli obrazi vojakov, ki so se s turško muziko skozi mestne vrata v Milan snovali in veselo kričanje in ukanje armade pri pogledu starega očeta Radeckita: vse to je Milančanom jasno pokazalo, da armada ni premagana, da je pravična osóda

v tako kratkim času pokazala, da je na cesarski strani pravica obveljala in premagala.

Z vernitvijo armade v Milan sklenemo slavne déla armade na Italijskim pod častitim maršalom, ker bi zoper svoj namen predalječ zašli, če bi še vse dela popisati hotli, ktere je armada pozneje na Rimskim in v družih italijskih deželah enako slavno opravila. Vernemo se tadaj samo k staremu maršalu in se bomo po moči prizadeli, blago podobo slavnega moža pred oči svojih ljubih bravcov postaviti.

Jožef Vencelj grof Radecki bo, kakor smo že v začetku povedali, 2. Novembra tega leta 86 lét star, pa vunder se mu ne vidi tolika starost. Ni velik, pa čverste postave je, brez da bi bil ravno močan. Navadno se ravno derži in njegova hoja je urna. V svoji stanici derži svoje roke rad na herbtu. Kadar s kom govori, ktereга rad vidi, ga prime pod pazdihó ali pa za roko in hodi ž njim sim ter tje. Glavo nosi nekoliko pripognjeno, pa prosto se ozéra in samo njegovo obličje razodéva veliko starost. Pa vunder mu to milo obličje koj vsacega prikupi in bere se na njem óčitno dobrota njegovega serca. Enako, kakor rad kratkočasne pogovore posluša, tudi sam rad ktero pové. Dobre snadnosti (Humor) je in kadar je prav židane volje in se smeja — smejati se zna pa prav serčno, — se njegovo obličje razjasni in razsvetli in njegova blaga duša se pokaže v tacih hipih cela in v dno njegovega serca se vidi, ktero je jasno in cisto, brez zvijače in sovražtva. Kadar se zlo smeja, si s svojo ruto včasí oči obriše.

Njegova glava je bolj okrogla kakor podolgasta, njegovo čelo visoko; pogled njegovih oči je prijazen in zgovorn, in kadar s kom govori, ga dobro pogleda. V

tem pogledu, kateri ni ne terd ne oster, je nekaj tako posebnega prikupnega, pa vunder preiskajočega in zapovedajočega, da mislim, da ni mogoče, mu kaj skriti, kar imaš na sercu, še bolj nemogoče je pa, se mu zlagati. Kadar kaj posebnega stari gospod posluša, vpongne svojo glavo v misli zakopan in vprè svojo roko v ledje. Lase ima bele, in ravno take so njegove berke, ktere od bitve pri Novari nosi.

Večkrat že so popred stareji generali maršala prašali, zakaj si ne pusti berk rasti. Pa odgovoril jim je vselej: „Pustite me v miru z tacimi marnami; po postavah že davno ne nosim berk in bi jih zdaj začel nositi.“ — „Pa vunder“ mu reče enkrat po bitvi pri Mortari general Schönhals, „cela armada nosi zdaj berke, samo njeni pervak, Vaša ekscelencia, ne.“

Pri zajetrovanju dan pred bitvijo pri Novari je bil zopet pogovor od berk. Od vsih strani so ga prosili in prosili. Nazadnje reče maršal, smejaje se: „Zdaj mi pazite; nekaj Vam bom obljubil. Ako Piemonteze v veliki bitvi dobro omlatimo, si bom pustil berke rasti.“ In dobro so Piemonteze omlatili in slavni maršal je ostal mož beseda.

Radecki ima globok in krepek glas. Kadar je dobre volje in kakega oficirja kaj praša, opusti rad navadno vikanje in včasi tudi naravnost vsacega kar tika.

Kadar bere, da so se vojaki dobro obnašali, ali kadar vidi, kako serčno njegovi otroci sovražnika prijemajo, se veselja smeja.

Omračijo se pa tudi njegove oči, kadar od ubitih ali ranjenih sliši in velika žalost se vléže na njegovo obličje, kadar vidi vso človeško revšino vojske, in globoko zdihne včasi: „Jesus Kristus!“ Razjezi se malo-

kadaj, kadar ga pa jeza vname, zadene bitko in težko tistega, komur velja. To se pa samo zgodi, kadar Radecki velike nemarnosti, in zlasti pri hrani vojakov vidi; če vojak svoj kruh in sploh živež prepozno ali v slabim stanu dobi.

Radecki je odkritega, dobrega serca za slednjo nesrečo, nej zadene prijatla ali sovražnika. Pravica mu veljá čez vse. V selu Garlasco so se vojaki nekoliko pregrešili. Kruha mesa in vina so namreč prebivavcom vzeli. To zvediti, jih je maršal koj ojstro ojstro pokaral, prebivavcom pa škodo poverniti ukazal. Tudi ljudje posestva, v katerim je Radecki par ur počival, so se pritožili, da so jim vojaki več reči vzeli. Kmalo so oficirji béro za nje napravili. Obilo darov so podelili in tudi stari gospod je segel v svojo mošnjo in dal, kolikor je ravno zlata in srebra v nji bilo.

Kaj je maršal storil, je preveč znano, tako blizo za nami in pred nami leží, in pričuje tako slavno njegovo blagosercnost in vsestransko omikanost, da bi bilo odveč, še kaj o tem govoriti. On govori nemško, francosko, italiansko in česko enako rodno, in tudi druge avstrianske slavenske narécja. Kdor pride k njemu, ga sprejme z nekako ljubeznivostjo in priserčnostjo, da je ni popisati. Z vsakim govori kake besede in nej je še toliko gostov pri njem. Pri tem mu pa njegova silno močna pamet zlo služi. Posebno življenje generalov, kateri k njemu pridejo, in družih mož pozna skorej vsih in vé pogovo vselej s prijaznim spominom oživiti. Tudi si ume zaupanje vsih močno zbuditi, kateri k njemu pridejo; za voljo tega pa tudi vse, kar je krog njega, prosto živi in ga ljubi in spoštuje.

Z višjimi in nižjimi oficirji živi prijazno in pri-

jetno, brez da bi jim le koliko občutiti dal, koliko je nad njimi.

Z vojaki ravnati, mu je posebno vlastno; zavolj tega ga pa tudi ljubijo in spoštujejo, da skorej ni verjéti. Rad kramlja ž njimi in poprašuje po njihnih okoljnostih. Kolikokrat je posebno o poslednji vojski k posameznim vojakom, ki so bili na straži, stopil iu jim kako dvajsetico v žep porinil, ker jim je na straži prepovedano, kaj vzéti. V Novari so si pripovedovali, da je dostikrat ubogim na cesti kaj podaril.

Njegova pamet (spominj) je, kakor je bilo že rečeno, silno dobra in kadar v svojih pogovorih od poslednjih turških vojsk, v kateri je tudi bil, govoriti začne, mu ni težko, se, če od bojev pripoveduje, imen tudi nižjih oficirjev spomniti.

Se vé, da je v vojski celo življenje drugačno; pa vunder je tukaj še vse serčneje in prijaznije. V svojim glavnim stanu je maršal vedno med svojimi oficirji in vojaki, kakor oče med svojo družino. Veséli se nad mladimi ordonančnimi oficirji posebno, katerih v poslednji vojski nikoli drugače ni imenoval, kakor svoje pnože (Kibitze).

Radeckovo življenje je skozi in skozi redovno in prosto. Zjutraj vstane ob petih, gré delat in pije ob šestih svoj kafé. Ob desetih prigrizne kaj mesnega in ob štérikh kósi. Pri kosilu pije navadno kozarc rudečega vina. Ob sedmih zvečer pije čaj (tè), igra s povabljenimi tarók in gre ob devetih spat. O vojski se derži natanjko ure odhoda; odrine pač rajši popred, nikoli pa ne pozneje. Dopise, ktere dobiva, si da navadno brati; vse pa, kar odpošlje, sam prebere.

Piše bolj po starim, pa razločno. V službinih re-

čeh se podpiše prosto „Radecki“, v bolj posebnih rečeh pa „grof Radecki.“

Če se mudi, podpiše pisma na kolenu. Maršal jezdi terdno in gotovo, in ljubi bolj urno jahanje. Njegovi konji so močni nemci, večdel belci; njegovo sedlo je nemško z bogato ošito maršalsko šabrako. Njegova obleka je sicer suknja, kakor vsacega generala.

Grof Radecki je od leta 1797 z grofinjo Frančiško Strassoldo-Grafenberg zaročen. Njegovih petih sinov, ki so v armadi služili, in tréh ljubèznih hčerá, živita samo še grof Teodor, oberst v nekem konjiškem regimentu, in grofinja Friderika, zaročena z grofom Wenkheim. Drugi so vsi pomerli.

Tako je življenjeje slavnega možá, prečastitega starčka, kateri je bil poslednje leta svíla zvezda na nebu cesarstva, po kateri so vsi dobri in zvesti Avstrianci z zaupanjem pogledovali. Tako je življenje maršala, kateri je morebiti edini zdaj živèih móž, kteremu se tudi sovražniki poklanjajo, kateri je brez madeža, kteriga vse časti, spoštuje in ljubi, kterega spomnj bo še jasno živel, ko že današnjega rodú nebo ne košice ne prahú in kterega nej milostljivi Bog še mnogo in mnogo lét zdravega in živega ohrani, in kteremu še enkrat v sklepu z radostnim sercom glas poženemo:

„Bog živi Radeckita!“

Bog živi Radeckita!

J. Giontinitu,

bukvarju v Ljubljani Nr. 237 na velikim tergu, so té bukve na svitlo prišle in so na prodaj:

Jezus moje želje. Katoljske molitne bukve z nauki in napeljevanjem k pobožnemu življenju. Poleg nemškiga od častitljiviga gospoda Al. Slōra, dohtarja s. pisma. Drugi pomnoženi natis. V Ljubljani 1850. Cena teh bukev, ktere se z lepo v jeklo vrezano podobo lepašne in 334 strani debele, je za nezvezane 30 kr., v papirji vezane 40 kr., v usnji 50 kr., v usnji z zlatim obrezkam 1 gld. 20 kr.

Jezusa in Maria dvoje naj svetejši serce. Molitevne bukve za vse, ki Jezusovo in Mariino serce pobožno častijo, zlasti za brate in sestre teh neomadežanih serc. Spisala po naj boljših izvirkih dva duhovna. Obsežejo pa te bukve poldevetnajsto polo (437 strani.) Perdjane so jim tudi tri lepe podobe. Natis iz Blaznikove tiskarnice. Veljajo pa nevezane 40 kr., vezane v usnjatim herbtu 54 kr., v usnji 1 gld. 10 kr., z zlatim obrezkam pa 1 gld. 40 kr.

Pot v nebeško domačijo. Mašne in obhajilne molitve za pobožne kristjane. Veljajo z usnjatim herbtam 54 kr., v usnji vezane 1 gld. 10 kr., z zlato obrezo 1 gld. 40 kr.

Bukvice polne molitev in lepih naukov za manji in veči mladost, kakor tudi za odraslene ljudi. Poleg nemškiga od P. I. Jajsa. V Ljubljani 1845. Vezane veljajo 24 kr. Dvanajst bukvic skupej pa 4 gld. in ene bukvice se dobijo na verh.

Sveti post ali premišljevanja in molitve v vsaki dan svetiga posta. Po nemškim častitljiviga gospoda Hauberja poslovenjen z dovoljenjem visoko častitljiviga Ljubljanskiga škofijstva. Natisnjene so v starim pravopisu in veljajo nevezane 24 kr., terdo vezane 30 kr., v usnji nekaj pozlačene 45 kr., usnjat zvezik z zlatim obrezkam velja pa 1 gld. in 12 kr. Na 6 enpot kupljenih se ene dodajo.

Hvala božja, ali navod, kako naj mlad kristjan Boga vsak dan časti in hvali. Molitne bukvice za mladost. V Ljubljani 1846. Dobijo se po 16 kr. terdo vezane, v usnji 30 kr., v usnji in z zlatim obrezkam 40 kr.

Kruh nebeški, za otročiče. V pet koščkov razdeljen; Pervič: mašne, drugič: spovedne, tretjič: obhajilne molitve, četertič: Litanije, in petič: mnoge molitve. Poleg nemškiga. 1849. Terdno vezane 8 kr., 12 skupej pa 1 gld. 30 kr.

Maria dobra mati pobožnih otrok, iz nemškiga. Z eno podobo. V Ljubljani 1848. Terdo vezane, 12, 14 in 16 kr., v usnji 36 kr., v usnji in z zlatim obrezkam 54 kr.

Jeran L., Terpljenje pravičniga in pokora grečnika, s nekterimi večnimi resnicami v zgledih in pergodbah. Z eno podobo. V Ljubljani 1848. Terdo vezane 20 kr.

Nastran P. J., sveta pokora, ali sedem postnih pridig, ktere je pridgoval v letu 1846. V Ljubljani 1849. 16 kr.

Mesingasti križ in popisovanje Palestine. V Gorici, vezane 8 kr.

Sveta Filumena, devica in mučenica, s 5 molitvami k tej svetnici. V Ljubljani 1846. Vezane 12 kr.

Življenje svetiga Janeza Nepomucena. Veljajo 8 kr.

Življenje svetiga mladenča Alojza Goncaga. Spisal v nemškim častitlji gospod fajmošter F. Šmid. Z eno podobšino. V Ljubljani 1846. Vezane 8 kr. Kdor jih 12 skupej vzame jih dobi za 1 gld. 30 kr.

Življenje svete device Terezije. Poslovenjeno v spodbudovanje slednjimu, zlast tistim ženskiga spola, ki so njeniga imena. Z eno podobšino. V Ljubljani 1846. Veljajo 8 kr. Kdor jih 12 skupej vzame jih dobi za 1 gld. 30 kr.

Pirki za device, ali molitve in nauki, ktera nej si vsaka pobožna devica in sleherna poštena žena večkrat k sercu vzame. Na svitlo dal P. In Jais, prestavil en duhoven. V Ljubljani 1847. Te bukvice, ktere so vredne, de bi jih vsaka devica v svoje podučenje večkrat brala in premišljevala, veljajo 6 kr., 12 skupej pa 1 gld.

Napeljevanje vesolno, ali veliko spoved opravljati. V Ljubljani 1844. 12 kr.

Molitev za ohranjenje nedolžnosti pred podobo presvete device Marije in dve besedi svarijoče ljubezni iz Jezusovih ust, kersanski mladosti. Lepa molitev, ktera se mladosti objiga spola priporoča, velja 3 kr.; 12 skup jih velja le 30 kr.

Sveta devica in dekla Cita. Posebno vsim pošlam in kersanskimu ljudstvu sploh v zgled in posnemanje postavljen. Iz nemškiga rajnkiga gospoda Korbiniانا Antona Riedhoferja. Z dovoljenjem visokočastitljiviga Ljubljanskiga škofijstva. V Ljubljani 1846. Veljajo 8 kr. Kdor jih dvanajst skupej vzame jih dobi za 1 gld. 30 kr.

Osrečeni kristjani svojimu novo izvoljenimu viksimu pastirju, Papežu Piju IX., z popisam volitve, življenja in nastopa svetiga Očeta Pija IX., z imeni vsih papežev in apostoljskim listam Njih Svetosti vsim velikim škofam i. t. d. Po

nemškim. — S podobo svetiga Očeta. V Ljubljani 1847. Velja 12 kr. Na 6 enpót kupljenih se ene dodajo.

Zlate bukvice, to je: napeljevanje k pobožnemu življenju in k pravi bogoljubnosti. Veljajo 6 kr.

Erazem iz Jame. Povest iz petnajstiga stoletja. Poleg verjetnih pisem spisal F. Malavašič. Z eno podobšino. V Ljubljani 1846. Vezane 8 kr.

Posebne imenitne prerokbe za večno spomina vredne leta 1846 do 1856. Vezane 4 kr.

Ahasver, večni popotnik. Pravljica, poleg nemškiga. Velja 3 kr. 12 skupej 30 kr.

Dve igre za slovensko gledišče. 1) A. Juran in Sofije, ali Turki pri Sisku. 2) Štepan Šubic, ali Bela IV. na Horvaškim, Prestavil iz ilirskega slovenski rodoljub. Veljate 15 kr.

Malavašičova slovenska Slovnica za perve slovenske šole v mestih in na deželi. V Ljubljani 1849. Cena za vezane je 30 kr. Kdor teh koristnih šolskih knjig kaj več vzame jih dobi po nekaj ponižani ceni.

Izgleđi slovenskiga pisanja od J. Fleišmana. Cena 8 kr. 12 skupej 1 gld. 20 kr.

Slovenski lepopisi in izgleđi. Spisal F. Centrih učenik v Ljubljani. Cena 12 kr., 12 skupej pa 2 gld.

Pravi Slovenec, listi za podučenje naroda. 1849. Cena za celi tečaj s podobam vred je 40 kr.

Igra za kratek čas z 32 kvartami za vleči. Cena 4 kr. 12 skupej pa 40 kr.

Podoba Matere Jezuzove nad velicimi vratami c. k. orožne hiše na Dunaji, ktera je pri streljbi na to hišo 6. in 7. Kozaperska 1848 nepoškodovana ostala. Postavljena 1588, ponovljena 1725. Velja 4 kr., 12 skupej 40 kr.

Nemški pavliha v slovenski obleki. Bukve polne smésnih povést za kratek čas poslovenjene. Cene 12 kr.

Nasledovanje svetnikov božjih. Poduka polne povésti iz življenja svetnikov, zerkalo čednosti za keršansko katoljško ljudstvo, z napeljevanjem k Bogu dopadljivim življenji. V starih pravopisu in veljajo terdo vezane 45 kr.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000505567

